

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2011

PAVLÍNA TVRDÁ

UNIVERZITA PARDUBICE

Fakulta filozofická

Symbol hvězdy v dějinách lidstva

Pavλίna Tvrđá

Bakalářská práce

2011

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Pavλίna TVRDÁ**
Osobní číslo: **H08430**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Historicko-literární studia**
Název tématu: **Vývoj symbolu hvězdy v lidské historii**
Zadávací katedra: **Katedra literární kultury a slavistiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Bakalářská práce se zaměří na význam hvězd pro člověka, jak z hlediska praktického, tak z hlediska symbolických souvislostí. Práce bude rozdělena do šesti tematických oddílů. V prvním oddíle bude pozornost věnována zpodobnění symbolu hvězdy v různých kulturách. Druhá část se zaměří především na astronomické a symbolické souvislosti souhvězdí. Ve třetí části bude zobrazen přechod od vnímání hvězd jako projevů božstev až po symbol různých světových ideologií. Čtvrtá kapitola bude zpracovávat metafory hvězd v literatuře. Poslední dvě kapitoly se zaměří na proměnu důležitosti hvězd v životě člověka a hvězdy okolo nás.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BIEDERMAN, H. Lexikon symbolů, Praha 2008. DOUBRAVOVÁ, J. Sémiotika v teorii a praxi, Praha 2008. Kolektiv autorů, Mytologie - mýty, pověsti a legendy, Praha 2008. GRÁF, T. Se zakloněnou hlavou pozorujeme hvězdy, Brno 2007. OVIDIUS. Proměny, Praha 1998.

Vedoucí bakalářské práce:

prof. PhDr. Jarmila Doubravová, CSc.
Katedra literární kultury a slavistiky

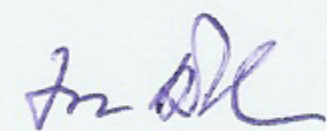
Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2010**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2011**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Ivo Říha, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2010

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 12. 5. 2011

Pavλίna Tvrdá

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji vedoucí této práce, prof. PhDr. Jarmile Doubravové, CSc., za cenné rady, trpělivý přístup a za čas věnovaný konzultacím. Zároveň chci poděkovat panu Mgr. Jiřímu Studenému PhD., za ochotnou pomoc a věcné připomínky k této práci.

ANOTACE

Předkládaná bakalářská práce se věnuje vývoji symbolu hvězdy v dějinách lidstva. Hlavní zájem je směřován na proměnu významů tohoto symbolu, jejich použití v různých odvětvích lidské činnosti a moc, jakou tento symbol vládne. Nahlédnutím do oboru astronomie, mytologie, náboženství, politiky i literatury si vytvoříme komplexní náhled na symboliku hvězd ve všech těchto oblastech. Výsledkem by pro čtenáře měl být ucelenější a objektivní pohled na symbol hvězdy a jeho roli v lidském chápání.

KLÍČOVÁ SLOVA

symbol, hvězda, souhvězdí, hexagram

TITLE

The star symbol in human history

ANNOTATION

The presented bachelor thesis deals with the evolution of a star symbol in human history. The main interest is focused on the transformation of meanings of this symbol, its usage in various branches of human activities and the power with which this symbol rules. By looking into the field of astronomy, mythology, religion, politics and literature, we will create a comprehensive view of the star symbology in all the mentioned fields. Final result of this thesis should be a more general and objective view of a star symbol and its role in human comprehension.

KEYWORDS

symbol, star, constellation, hexagram

OBSAH

ÚVOD	9
1 SYMBOL HVĚZDY	11
1.1 Seznámení s hvězdnou symbolikou	11
1.2 Proč jsou hvězdy cípaté?	12
1.3 Kategorie hvězd	13
2 VZNIK A VÝVOJ SOUHVĚZDÍ.....	17
2.1 Kde se vzala souhvězdí?	17
2.2 Mytologie souhvězdí	20
2.3 Pseudomytologická souhvězdí	24
2.3.1 Církev a její vliv na souhvězdí	25
2.4 Proč mají rozdílné kultury podobná souhvězdí?	26
2.4.1 Babylonské dědictví	28
2.4.2 Síla archetypu	30
3 OD NÁBOŽENSTVÍ K IDEOLOGIÍM	32
3.1 Spojitost hvězd a náboženství.....	32
3.2 Judaismus.....	34
3.2.1 Štít, pečeť a hvězda	34
3.2.2 Židovská hvězda a proměny jejího významu	37
3.3 Křesťanství	39
3.3.1 Betlémská hvězda.....	39
3.3.2 Hvězdy jako atribut	43
3.4 Symbol rudé hvězdy	44
4 HVĚZDY V LITERATUŘE.....	48
4.1 Zeyerův Dům U tonoucí hvězdy	50
5 HVĚZDY OKOLO NÁS	53
5.1 Vexilologie.....	53
5.2 Architektura	54
5.3 Magie	54
5.4 Povaha hvězd	55
ZÁVĚR.....	57
ZDROJE.....	59
RESUMÉ.....	64
PŘÍLOHY.....	66

ÚVOD

„Svítí hvězdy na nebi proto, aby každý našel tu svou?“

- Antoine de Saint-Exupéry

V této práci se nebudeme zabývat odpovědí na otázku Antoina de Saint Exupéryho, pokusíme se však vysvětlit, proč hvězdy svítí nejen na nebi, ale také všude kolem nás. Proč jsme jim vyčlenili tolik místa v lidském světě, proč jsme je stáhli z oblohy a začlenili je do našeho života tak samozřejmě, že jejich přítomnost na každém kroku přestáváme dostatečně vnímat, neboť kamkoli se podíváme, všude jsou hvězdy.

Cílem této práce je poskytnout ucelený náhled na historii symbolu hvězdy a zdůvodnění odpovědi na otázku, proč tento symbol zastává v lidské společnosti tak důležité postavení a kde získal svou prestiž.

Jedním z podnětů pro tvorbu této práce je neexistence jakéhokoli zdroje zabývajícího se tematikou hvězd jakožto symbolů, tato skutečnost byla důvodem ambice vytvořit krátkou studii zabývající se pouze a jen tímto symbolem z celé palety jiných symbolů, jež lidská společnost užívá.

Práce je rozdělena do pěti kapitol. V úvodu se budeme zabývat symbolem hvězdy jako takovým, tedy podobou a variacemi jeho zobrazení. Odpovíme si také na otázku proč je hvězda zobrazována ve tvaru, který nijak neodpovídá jeho astrální předloze a kde všude ji můžeme najít.

Druhá kapitola má za úkol vysvětlit důležitou úlohu souhvězdí v lidské společnosti, jejich vznik, vývoj a problémy s tím spjaté, co vůbec lidi vedlo k „vynalezení“ něčeho takového. Cílem je přiblížit problematiku souhvězdí a jejich zastoupení v různých světových mytologiích. Dále budeme zkoumat, jaký vliv měla na souhvězdí církev a jaký je důvod podobnosti souhvězdí ve světě.

Náboženstvím společně s ideologiemi je věnována kapitola třetí. Tyto dvě odvětví lidského způsobu nazírání na svět v sobě ve velké míře symboliku hvězd zcela bezpochyby nesou. Není-li hvězda přímo náboženským symbolem, zastává zcela jistě jinou velmi významnou funkci, podobně je tomu také na poli politickém. Pokusíme se přijít na to, jak hvězda pronikla do této oblasti a jakou roli v ní hraje.

Čtvrtá kapitola se snaží vysvětlit, jak se hvězda „chová“ v literatuře, kdy je užívána a co symbolizuje. Zaměříme se na konkrétní dílo české literatury a budeme se snažit vyložit si všechny významy, které z textu plynou.

V páté kapitole zabrousíme do odvětví, v nichž se můžeme setkat s nejzajímavějším ztvárněním hvězdy, ať už se bude jednat o architekturu nebo magii a pokusíme se charakterizovat povahu hvězdy jakožto symbolu. Tento velmi stručný nástin bude sloužit jako jakási osnova pro následnou orientaci v předkládané práci.

Vzhledem k nedostatku relevantní sekundární literatury v českém prostředí tvoří základ bakalářské práce studie a knižní publikace v anglickém jazyce, z nichž většina je dostupná online. Dále je tvořena rozborem primární literatury především v závěru práce. Důležitou roli při tvorbě této práce hrálo také použití programů Stellarium a Google Earth s jejichž projekcí jsme schopni přiblížit si popisované jevy a nahlížet jak na oblohu ze země, tak z oblohy na zem.

1 SYMBOL HVĚZDY

1.1 Seznámení s hvězdnou symbolikou

Dříve než přikročíme ke klasifikaci hvězd jakožto symbolů, musíme si nejprve ujasnit samotný pojem symbol. „*Kdy a jak mluvíme o symbolu? Červená vlajka s modrým klínem, Marseillaisa, srp a kladivo, $p \rightarrow q$, růže sociálních demokratů nebo modrý pták ODS jsou tak či onak symboly. Jsou fyzickými reprezentacemi ideje, kterou však svou materiální podobou přímo nijak nepřipomínají ani nenapodobují. Neznáme-li jejich význam, nemůžeme jim porozumět v jejich zástupné funkci.*“¹ Samozřejmě existují také symboly, jejichž prvotní význam nebyl širokým vrstvám veřejnosti důvěrně znám, přesto tyto symboly slavily triumf, popřípadě byly terčem posměchu, ne-li přímo cílených útoků.

Symboly hrají velmi důležitou roli na poli politiky (ať už při reprezentaci ideologií či politických stran) a ve většině případů se také vážou k nějakému náboženství. Existují symboly, jež se rozšířily po celém světě a používají je všichni lidé, takovéto symboly většinou nesou nějaké poselství. V životě se setkáváme s mnoha symboly, jejichž význam je různý, některé vládnu důležitou ideovou hloubkou, zatímco úloha ostatních může být zcela banální. Jen málo symbolů má však tolik variací, jako právě hvězda, jež je zobrazována v různých podobách – odtud dále její kategorizace.

Hvězda je jedním z těch nejrozšířenějších symbolů, jenž je používán téměř ve všech odvětvích lidského jednání, ať už se jedná o uměleckou tvůrčí činnost (hudba, literatura..., kde působí jako inspirace) nebo čistě praktické záležitosti (vojenské hodnosti, klasifikace hotelů...).

Symbol hvězdy v minulosti, ale ještě i v dnešní době dokáže v lidském vnímání vyvolat rozličné emoce a pocity. Existují lidé, jež při pohledu na rudou hvězdu zamrazí, zatímco jiné pohltnou nostalgie. Betlémská hvězda (zvláště o Vánocích) mnohdy působí jako symbol naděje nejen na příslušníky křesťanského náboženského vyznání. Vezměme si například, jak často je slovo hvězda používáno v běžném hovoru. „*Obraty jako „narodit se pod šťastnou hvězdou“ nebo „spoléhat na svou dobrou hvězdu“ vycházejí z populárních astrologických představ. „Sahat po hvězdách“ znamená vytknout si za úkol něco nemožného. Když má někdo „hlavu ve hvězdách“, neuvažuje reálně nebo je myšlenkami jinde.*“²

Nicméně hvězda jako taková v jakémkoli provedení s jakýmkoli významem působí jako jeden z nejstarších a nejsilnějších symbolů co do důležitosti a stáří srovnatelných snad jedině

¹ DOUBRAVOVÁ, J., *Sémiotika v teorii a praxi*. Praha 2008, str. 65

² BIEDERMAN, H., *Lexikon symbolů*. Praha, 2008, str. 109

s křížem. Otázkou zůstává proč? Proč zobrazení astronomického objektu (navíc značně zkreslené – dostaneme se k tomu později), který je navíc vzdálen tak, že si to ani nedovedeme dost dobře představit, vzbuzuje v lidech takové reakce? Než se pokusíme dopátrat odpovědi, podívejme se nejdříve na způsob, jakým lidstvo po staletí hvězdy zobrazuje.

1. 2 Proč jsou hvězdy cípaté?

Kterékoli ztvárnění hvězdy, jež v dnešní době používáme, má svůj prapůvod ve hvězdách na obloze. Všechny obrazce hvězd ve své prvotní podstatě referovaly o objektech na obloze. Přestože je obecně známou pravdou, že hvězdy (tedy i naše Slunce) mají podobu *žhavých koulí*³, zobrazujeme je vždy jako něco hranatého a cípatého. Když se zahledíme na jasnou noční oblohu a soustředíme se na určitou hvězdu tyto paprsky – cípy hvězd – skutečně vidíme. Jak je to možné?

Příčina tohoto jevu nespočívá ve *scintilaci*⁴ či jiných atmosférických procesech. Odpověď na tuto otázku nám nedá ani astrofyzika, neboť se nejedná o jev, jenž by měl původ ve vesmíru. S odpovědí na tuto otázku přišel již německý učenec Hermann von Helmholtz⁵, který ve svém pojednání *Úspěchy teorie zraku* vysvětluje, že za nepravidelně hvězdicovité obrazy světelných bodů, může uspořádání oční čočky, tedy prostředku, jímž světlo vnímáme. Ta je tvořena vlákny, jež jsou paprskovitě rozložena do šesti směrů. Množství průhledných buněk je v čočce uloženo jako dílky pomeranče a na stěnách a švech těchto buněk dochází k rozptylu a ohybu světla. Tyto optické jevy způsobují, že vidíme světelné body obrostlé paprsky. Kdybychom chtěli hvězdy, ale i jiné zářící objekty vidět bez nich, museli bychom zařídit, aby paprsek ze světelného zdroje procházel pouze středem čočky.⁶

Podobný „problém“ mají také některé fotoaparáty, jimiž se hvězdná obloha zpracovává. Fotografie hvězdného pole mohou zobrazovat jasné hvězdy s cípy (vždy se sudým počtem) i bez nich. Tato proměnná závisí na konstrukci dalekohledu, jímž se obloha fotografuje – astrografu. Astrograf je složen z dutého zrcadla o průměru několika centimetrů, jež je upevněno v zadní části tubusu dalekohledu. Ve vstupní části tohoto tubusu se soustřeďuje světlo vzdálených objektů v ohniskové rovině ležící před zrcadlem. S tubusem dalekohledu je v těchto místech pomocí soustavy masivních držáků pevně spojena fotografická deska

³ Hvězdy ač jsou složeny ze žhavých plynů, formuje do tvaru koule gravitace. Původem hvězdného záření nejsou termionukleární reakce v jádru hvězd, jak si mnohdy lidé myslí, ale vysoká teplota, jež je zdrojem jejich svítivosti. Srov. MIKULÁŠEK, Z., POKORNÝ, Z., 220 *Záludných otázek z astronomie*, Brno, 1996

⁴ Scintilace - jev, jenž je způsoben turbulencí horkého vzduchu v atmosféře, na základě tohoto jevu pozorujeme hvězdné „mihotání“.

⁵ Hermann von Helmholtz (1821 – 1894) německý lékař, matematik, fyzik

⁶ Srov. MIKULÁŠEK, Z., POKORNÝ, Z., 220 *Záludných otázek z astronomie*, Brno, 1996

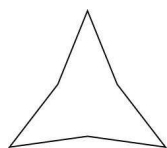
s citlivou emulzí. Sudocípost hvězd na fotografické desce vytváří právě tyto držáky, na nichž dochází k ohybu světla.⁷ Kdybychom chtěli pořídít fotografie hvězd bez cípů a spatřit je pouze v kruhové podobě, museli bychom je pořídít *čočkovými komorami*⁸, v nichž není zapotřebí držáků, jež by obraz zkreslovaly.

Nemůžeme čekat, že by pravěký člověk, kreslící první jeskynní malby obsahující obrázky hvězd nad něčím takovým přemýšlel, nebo pátral po původu těchto jevů. Je tedy logické, že si vybral obrazec, jenž mu tento tvar nejdůvěrněji připomínal. Lidé dnešní doby o těchto zákonitostech povědomí mají, přesto stále zobrazujeme hvězdy cípaté. Je možné, že máme tento zvyk již tak zažitý, že by bylo těžké se jej vzdát. Existuje také mnohem prostší vysvětlení – tvar hvězdy, tak jak jej kreslíme, znatelně podléhá kritériu hvězdy na obloze a jeho zobrazení jako koule, kruhu, bodu nebo jiného obrazce by bylo značně zavádějící.

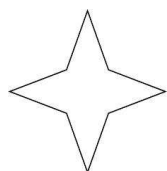
Právě na základě zdánlivé existence a počtu paprsků – cípů – můžeme hvězdy rozdělit na několik kategorií.

1.3 Kategorie hvězd

Dělení hvězd v závislosti na počtu zobrazovaných cípů je v podstatě jednoduché, záleží však na tom, jaký obrazec je již považován za hvězdu a jaký už tihne k označení slunce. Hvězdy tedy můžeme rozdělit do těchto skupin:

třícípé – vyskytují se jen zřídka (nicméně pod tímto označením – three pointed star - můžeme vyhledat např. emblém společnosti Mercedes-Benz) otázkou je, jestli je třícípá hvězda považována za „plnohodnotnou“ hvězdu.

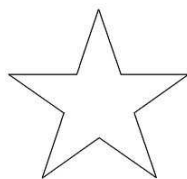

čtyřcípé – toto, opticky nejpříbuznější zobrazení hvězdy sahá svou historií až do starověké Mezopotámie, kde zobrazovalo nejvyšší božstva. Svým sudým počtem cípů a jejich rovnoměrnému rozložení nejlépe reprezentuje optický klam, jenž se nám v oku vytváří. Samozřejmě je tento symbol znám ve spoustě modifikací. K nejznámějšímu ztvárnění tohoto symbolu přispělo především jeho umístění na vlajku

⁷ Srov. MIKULÁŠEK, Z., POKORNÝ, Z., 220 *Záludných otázek z astronomie*, Brno, 1996

⁸ Takové fotografie by byly pořízeny čočkovými komorami, v nichž je deska uložena v zadní části tubusu. Ohyb světla nastává i zde, ale světlo se tu ohýbá jen na kruhové objímce objektivu dalekohledu, takže obraz hvězdy je rovněž kruhový. Tamtéž

Severoatlantické aliance usnesením z 14. října 1953. Emblém má symbolizovat hvězdicí kompasu.⁹

pěticípé - pěticípá hvězda je nejrozšířenější ztvárnění hvězdy vůbec. Klasicky je zobrazována s jedním cípem směřujícím vzhůru, dvěma po stranách a dvěma směřujícími dolů. Existuje jen jedno rozdílné zobrazení. Otočením pěticípé hvězdy o 180° a vložením jí do kružnice získáme jednu z variací ztvárnění pentagramu.

Pentagram bývá jako hvězda označován ač je to symbol, jenž nemá status hvězdy „z oblohy“. „*Jeho historie sahá až do doby 3 500 př. n. l. a je situována do oblasti tehdejší Mezopotámie.*“¹⁰ Bývá kreslen jedním tahem tak, aby vznikly spojnice jednotlivých stran a vytvořily uvnitř symbolu pravidelný pětiúhelník. „*Pěticípá hvězda, pentagram neboli „muří noha“, hraje velkou úlohu v magických tradicích. Ukazuje-li hrotem dolů, je symbolem černé magie.*“¹¹

Pěticípé hvězdy patří mezi nejpoužívanější symboly na vlajkách států, velmi často se objevují také v heraldice a v historickém i současném vojenství. „*Pro téměř všechny ozbrojené složky na této planetě je zlatá pěticípá hvězda bez přerušujících čar hlavním symbolem vojenských hodností a síly/moci.*“¹² Pěticípou hvězdu najdeme také v ideologiích, kde se vyskytuje velmi často, mezi nejznámější hvězdy z této kategorie patří určitě Rudá hvězda, jakožto symbol komunismu – byly doby, kdy jsme tuto hvězdu mohli vidět všude okolo a v některých koutech světa tato situace nadále přetrvává. Pěticípé hvězdy se používají ve znázornění kvality výrobků, v oblasti showbyznysu se slovem hvězda míní ta která osobnost – z nichž někteří se dostanou až na chodník slávy v Hollywoodu dlážděný samými (pěticípými) hvězdami. „*V některých kartografiích reprezentuje hlavní města a města obecně. (...) Používá se také v námořních mapách a bývá označením pro zdroje světla a majáky.*“¹³

⁹ Srov. NATO North Atlantic Treaty Organization [online]. 2008-12-05. The official emblem of NATO. Dostupné z WWW: <<http://www.nato.int/multi/natologo.htm>>.

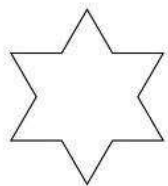
¹⁰ (překlad autorky) „Its first known use dates back to around 3500 BCE when it was known to be in use in Mesopotamia.“ SAUNDERS, K., *Advanced Wiccan Spirituality: Revitalising the Roots and Foundations*, Sutton Mallet: Green Magic, 2003, str. 26

¹¹ BIEDERMAN, H., *Lexikon symbolů*, Praha: Beta, 2008, str. 108

¹² (překlad autorky) „For nearly all armed forces on this planet the golden fivepointed star without crossing lines is the main symbol of millitary rank and power.“ LIUNGMAN, C., *Thought signs: the semiotics of symbols: western non-pictorial ideograms*, Amsterdam: IOS Press, 1995, str. 326

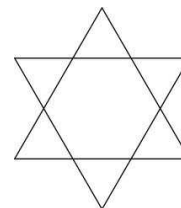
¹³ (překlad autorky) „In some cartography it represents capitals of countries, centers of communication, cities and towns. (...) It is also used on some nautical charts to signify sources of light and light houses.“ Tamtéž str. 328

Řekne-li nám někdo, abychom nakreslili hvězdu, patrně se pokusíme právě o toto ztvárnění, které výraz hvězda reprezentuje nejvíce.

šesticípé – symbol šesticípé hvězdy opět existuje v různých variacích a podobách. Nezřídka se s ní může objevovat také chvost – symbolizující letící kometu. Tohoto jevu bývá využíváno například v zobrazení Betlémské hvězdy, ale objevují se i hvězdy čtyř, pěti i vícecípé.

Hexagram je asi nejznámější šesticípá hvězda. Vytvoříme ji pomocí dvou rovnoramenných trojúhelníků překrytých přes sebe, z nichž jedem míří hrotem dolů a druhý nahoru. Hexagram je znám pod spoustou názvů, asi neslavnější je výraz Davidova hvězda, ale užívá se také Davidův štít nebo Magen David.¹⁴ Hvězda byla také považována za magickou pečeť krále Šalamouna (sigillum Salomonis).¹⁵ „Alchymisté středověku používali hexagram především jako symbol umění alchymie nebo jako kombinaci vody a ohně. Složením dvou trojúhelníků se zformoval symbol pro „ohnivou vodu/ohňovou vodu“, esenci nebo ducha vína: alkoholu. Používal se také jako znak pro pátý element.“¹⁶

Silnou symbolickou hodnotu má tento symbol pro Judaismus, jehož symbolem se stal mnohem později než bychom čekali (více o této problematice v jedné z následujících kapitol). Opusťme však na chvíli hexagram a vraťme se k dalšímu typu zobrazení šesticípé hvězdy. Existují hvězdy, jejich standardní tvar může být narušen jistým protažením/smrštěním do stran. Takového symboly jsou pak souměrné pouze podél dvou os. Jejich použití se objevuje v astronomii jako symbol Polárky a jiných stálých hvězd na rozdíl od pohybujících se „hvězd – planet“.¹⁷

Můžeme se setkat také s vyplněnou verzí šesticípé hvězdy – hexagramu. V západní kultuře tento symbol může odkazovat například k policejním odznakům na Islandu či odznaku šerifa v USA.¹⁸ Symbolů šesticípých hvězd můžeme nalézt velmi mnoho v mnoha různých odvětvích.

¹⁴ Srov. LIUNGMAN, C., *Thought signs: the semiotics of symbols: western non-pictorial ideograms*, Amsterdam: IOS Press, 1995

¹⁵ BIEDERMAN, H., *Lexikon symbolů*, Praha: Beta, 2008, str. 108

¹⁶ (překlad autorky) „The alchemists of the Middle Ages used hexagram first and foremost as a general symbol representing the art of alchemy and secondly as a sign for combinations of water and fire. Combined these two triangles formed the symbol for fire water, the essence of spiritus of wine: alcohol. It was also used as a sign for quintessence, the fifth element.“

LIUNGMAN, C., *Thought signs: the semiotics of symbols: western non-pictorial ideograms*, Amsterdam: IOS Press, 1995, str. 312 – 313.

¹⁷ Srov. tamtéž str. 329

¹⁸ Srov. tamtéž str. 313

sedmi a vícecípé – hvězdy sedmi a vícecípé podléhají často zobrazování spojeného s propojením nějakých principů či elementů. „*Tradičních sedm planet (tedy pohybujících se nebeských těles jako opaku pevných hvězd) bylo spojováno se sedmi nebeskými sférami, odtud staré vyjádření „být v sedmém nebi“.*¹⁹ Vícecípé zobrazení hvězd není příliš časté, chceme-li, aby si hvězda udržela svůj statut a nesklouzla již k označení slunce. Tato „zásada“ však platí většinou v případě, že hvězdu zobrazujeme stojící samostatně, bez možnosti srovnání s jiným objektem. Malé děti kreslící hvězdné nebe si hlavu s počtem cípů lámat nebudou a nakreslí-li jim cípů 5 nebo 12 každý pozná, že se jedná o zobrazení hvězd.

Existuje množství příkladů ke každé z kategorií hvězd, stejně tak, jako existuje nespočet modifikací jejich zobrazení. Účelem této kapitoly nebylo vytvořit katalogový výčet všech těchto možností, ale pouze snaha seznámit se s různými druhy hvězd s použitím příkladů z praktického použití.

¹⁹ (překlad autorky) „The traditional seven planets (the wandering celestial bodies as opposed to the fixed stars) were associated with seven celestin spheres, thus the old expression „to be in seventh heaven“. LIUNGMAN, C., *Thought signs: the semiotics of symbols: western non-pictorial ideograms*, Amsterdam: IOS Press, 1995, str. 314

2 VZNIK A VÝVOJ SOUHVĚZDÍ

Proč bychom se v této práci vůbec měli zabývat souhvězdími? Souhvězdí jsou z jistého úhlu pohledu lidské výtvořiny, jejichž elementární jednotkou je právě hvězda. Na obloze spatřujeme hvězdu v jejím nejzákladnější a nejpůvodnější podobě. Právě odtud pochází vůbec první přístup ke hvězdám, jaký si byl člověk schopen vytvořit. Pokud chceme postihnout co možná nejvíce z významu tohoto symbolu, musíme začít právě zde, na noční obloze.

2.1 Kde se vzala souhvězdí?

Souhvězdí bývá definováno jako oblast na obloze, ve které se nachází skupina hvězd tvořící určitý obrazec. Tento obrazec vznikl na základě lidské představivosti, hvězdy jakožto svítící body tvoří základ, ale strukturu souhvězdí vytvořila lidská fantazie.

Dalo by se říci, že z existenciálního hlediska souhvězdí v podstatě neexistují, nejen, že hvězdy, ze kterých je určité souhvězdí složeno, spolu mnohdy nemají nic společného, ale zároveň jsou od sebe, a co je důležitější od Slunce, *různě vzdáleny*.²⁰ Znamená to, že jejich spřízněnost je relativní, dána místem pozorování v prostoru, jenž se neustále mění. Je pochopitelné, že v dávných dobách lidem tyto poznatky nebyly známy a tudíž nemohly být nijak zohledňovány. Představa noční oblohy zde měla zcela spíše charakter plošný a ne prostorový. Hvězdy byly něco jako díry v černé dece, jimiž na zem pronikalo světlo odněkud z neznáma.

Souhvězdí, jež známe dnes a jimiž je pokryta noční obloha současnosti, mají původ v antice, která byla zlatým věkem astronomie. „*Řecká astronomie dosáhla svého vrcholu díky Ptolemaiovi (asi 100 – 178 n. l.), který pracoval v egyptské Alexandrii. Okolo roku 150 n. l. Ptolemaios vydal souhrn řeckých astronomických poznatků znám pod arabským názvem Almagest.*²¹ *Podstatou tohoto díla je katalog 1 022 hvězd uspořádaných do 48 souhvězdí.*“²²

Byl tak vytvořen základ, který se dochoval až dodnes. K prvnímu rozšíření Ptolemaiovy koncepce došlo až na počátku novověku. Zřejmým důvodem byly zámořské objevy, jež

²⁰ Astronomie neměří vzdálenost hvězd od Země nýbrž od Slunce.

²¹ Dílo *Megalé syntaxis* (Velká stavba) lze považovat za encyklopedii celé antické astronomie – pod názvem *Almagest* se zachovalo jen díky převzetí antické kultury araby. U arabů přečkalo středověk a s příchodem renesance se opět dostává do evropského povědomí.

²² (překlad autorky) „Greek astronomy reached its pinnacle with Ptolemy (c.AD 100–c.178) who worked in Alexandria, Egypt. Around AD 150, Ptolemy produced a summary of Greek astronomical knowledge usually known by its later Arabic title of the *Almagest*. At its heart was a catalogue of 1022 stars arranged into 48 constellations...“ RIDPAT, I., *Star tales*, Cambridge: Lutterworth press, 1988, 160 str.
Dostupný z WWW: <<http://www.ianridpath.com/startales/startales1b.htm>>.

umožnily lidem proniknout do oblastí, které byly dosud netknuty evropskou kulturou. S novými horizonty se odkryly také nové výhledy na dosud nezmapovanou oblohu, za nimiž následovalo několik dalších století objevů. Až v roce 1922 přijala IAU²³ na prvním všeobecném shromáždění seznam 88 souhvězdí pokrývajících celou oblohu, který používáme doteď. Jménem unie pak belgický astronom Eugène Delporte (1882 – 1955) vytyčil definitivní hranice pro těchto 88 souhvězdí.²⁴

Nicméně souhvězdí, která téměř před dvěma tisíci lety Ptolemaios ustanovil, nejsou a ani zdaleka nemohou být původními. Historie souhvězdí sahá mnohem dál. Existují důkazy o tom, že již lidé z doby kamenné na svých malbách zobrazovali hvězdokupu Plejády – dnes součást souhvězdí Býka (viz příloha č. 1) velmi příhodně umístěnou právě nad malbou býka, který může mít v tomto případě se souhvězdími něco společného, ovšem nemusí.

„Souhvězdí vznikala asi před pěti až sedmi tisíci lety, v mladší době kamenné. Tehdy člověk přestává kočovat a staví si trvalý dům u svého pole. Večery tráví u domu, pod hvězdnou oblohou. Nebyly knihy ani noviny, nebyla televize ani rozhlas, nebyla divadla ani kina. Byl zato čas k pozorování přírody a přemýšlení – nejdokonalejší lidské činnosti, kterou se člověk liší od všech ostatních živočichů.“²⁵ Proč však lidé souhvězdí vytvořili? Jaký byl důvod pro spojování bodů na obloze?

„Souhvězdí jsou vyjádřením lidské touhy vnést vlastní řád do zjevného chaosu na noční obloze.“²⁶ S tímto názorem můžeme do jisté míry souhlasit. Prvotním záměrem lidí nebylo podmanit si oblohu, nýbrž snaha zaujmout k ní nějaké stanovisko, hvězdy jsou úkaz, ke kterému se lidé museli nějak postavit. Zásadní roli hrálo jejich převedení do určité uchopitelné formy, převést něco nedosažitelného v dosažitelné.

Podstatné je si uvědomit, že obloha vypadala jinak nejen z hlediska rozmístění hvězd (které se v průběhu času lehce změnilo), ale co je mnohem důležitější také z hlediska jejich viditelnosti. Lidé žijící na vesnicích i v jiných urbanistických celcích viděli oblohu doslova „posetou hvězdami“.

Jak již víme, počátky zájmu o noční oblohu můžeme najít už v pravěku. A v podstatě ve chvíli, kdy se předchůdce člověka poprvé zahleděl na hvězdy, stal se člověkem v pravém

²³ International Astronomical Union - Mezinárodní astronomická unie.

²⁴ Srov. RIDPAT, I., *Star tales*, Cambridge: Lutterworth press, 1988, Dostupný z WWW: <<http://www.ianridpath.com/startales/startales1d.htm>>.

²⁵ KLECZEK, J., *Naše souhvězdí*, Praha: Albatros, 2007, CD-ROM, str. 35

²⁶ (překlad autorky) „They are an expression of the human desire to impress its own order upon the apparent chaos of the night sky.“ RIDPAT, I., *Star tales*, Cambridge: Lutterworth press, 1988, 160 str. Dostupný z WWW: <<http://www.ianridpath.com/startales/startales1a.htm>>.

slova smyslu. Hvězdná obloha má jistý nepopíratelný estetický charakter, je pravděpodobné, že pravěcí lidé nacházeli ve hvězdách pochopitelné zalíbení, jež táhlo k nějakému uměleckému zpracování. Na základě důvodů, pro které se lidé začali zabývat hvězdnou oblohou, je možné vytvořit určitou posloupnost, v jaké se jejich zájem vyvíjel:

1) estetické důvody – patrně nejdříve se objevující důvod zájmu o hvězdy a tvorbu souhvězdí, lidé spatřují v noční obloze cosi, co stojí za to malovat (a jinak zobrazovat); shledávají oblohu neobyčejnou a krásnou a věnují jí svou uměleckou činnost; vnímají spojitosti mezi jednotlivými body a mohou vytvářet tvary, v nichž nalézají jistou příbuznost;

2) emocionální (náboženské) důvody – hvězdám je přisuzována nadpřirozená moc; spojením hvězd v celky mohou být zobrazována božstva, mytické postavy a zvířata; hvězdy a souhvězdí jsou předmětem zájmu z duchovního hlediska, jejich estetická funkce mnohdy zůstává;

3) praktické důvody – lidé začali používat hvězdy a konstruovat souhvězdí z praktických důvodů ve chvíli, když si uvědomili, že díky hvězdám mohou určovat čas, zejména pokud šlo o zemědělství (určování doby k setí a sklizni, předpovídání období dešťů apod.); s rozvojem mořeplavby lidé využívali souhvězdí pro potřeby navigace – což byla zřejmě nejdůležitější role, jež byla hvězdám svěřena;

4) symbolické důvody – tento bod se týká spíše hvězd samotných než souhvězdí; teprve až lidé rozpoznali krásu hvězd, vdechli do nich určité duchovno a seznali, že jsou důležité a prospěšné, je možné hovořit o hvězdách jakožto symbolech; hvězdy by nikdy nebyly tak mocný symbol, neprošli-li by stádiem estetická, duchovna a praxe – kombinací těchto třech hledisek vzniká nesmírně silný základ pro jakékoli další zobrazení; ať už bude hvězda použita při jakékoli příležitosti, tyto tři složky v ní budou již vždy obsaženy společně s vlastním symbolickým nábojem.

V této posloupnosti se vyvíjel vztah ke hvězdám. Uvedené skupiny se navzájem nevylučují a společně působí dodnes. Hvězdy bývají z estetického hlediska často zobrazovány na plátnech malířů nebo bývají opěvovány básníky stejně tak, jako je pro námořníky i dnes nezbytně nutné vyznat se v noční obloze. Jsme schopni vnímat jejich krásu, duchovnost, nepostradatelnost i symboliku zároveň, vývoj těchto aspektů byl však postupný.

2. 2 Mytologie souhvězdí

Častým námětem Ptolemaiových 48 souhvězdí bývají postavy bohů a hrdinů antických bájí. Tyto postavy zrodila lidová fantazie Řeků, Římanů i jiných národů. Můžeme se s nimi setkat v literatuře, v názvech kosmických raket i v astronomických atlasech, v dílech sochařů a malířů, ve výtvorech dramatiků a hudebníků, v běžné konverzaci i v projevech státníků.²⁷ Dá se říci, že v podobě souhvězdí přetrvaly řecko-římské mýty až dodnes. Vypátrat však kdo byl prvním člověkem, jenž spojil řecké bohy se souhvězdími, je složité. Je prokazatelné, že se Ptolemaios při sepisování *Almagestu* opírá o svého téměř tři století staršího předchůdce Hipparcha a tomu je zase známa báseň řeckého básníka Arata – Phaenomena – ve které je popsáno několik klasických souhvězdí, ale až teprve Ptolemaios tyto práce sestavil dohromady a jemu je také připisována zásluha za něco, co ve značné míře přejal. Nicméně tato problematika pro nás není směrodatná. Důležitá je především otázka, zda souhvězdí řecko-římského klasického období referují o tom, co lidé na obloze viděli. Pro představu si musíme uvést příklad jednoho z hvězdných mýtů vyprávějícím o původu souhvězdí Velké medvědice.

Podle jedné staré řecké báje byla Kallistó družka bohyně Artemidy a spolu s dalšími dívkami tvořila její družinu. Stejně jako ostatní se Kallistó zavázala, že neprojeví zájem o žádného muže a zůstane pannou. Zeus, vládce bohů, však po Kallistó jednoho dne zatoužil, a protože věděl o její přísaze, přestrojil se za Artemidu a pokusil se s Kallistó sblížit jako žena. Podařilo se mu to a ve chvíli, kdy se Kallistó neobávala žádného nebezpečí, se mu podařilo znásilnit ji. Kallistó se tento čin snažila utajit, ale bylo jen otázkou času, kdy se přijde na to, že je těhotná. Jednoho horkého dne svolala Artemis všechny své družky, aby se s ní vykouply v potoce. Kallistó se svlékla jako všechny ostatní a bohyně si ihned povšimla jejího stavu. Nařídila jí proto, aby odešla a nikdy už ji na lovu nedoprovázela. Tento trest však nebyl jediný, jakému musela Kallistó čelit. O nevěře svého manžela se dozvěděla také Héra, Diova manželka. Záviděla Kallistó především to, že porodila Diovi syna Arkada. Héra sestoupila z Olympu a proměnila Kallistó z krásné dívky v děsivou medvědici. Pro svůj strašný vzhled se stala postrachem všech lovců a v takové podobě musela Kallistó žít celých patnáct let. Až jednoho dne přišel do jejího lesa na lov její syn Arkás, který o své matce dosud nic nevěděl a tak když zahlédl medvědici, vyděsil se. Kallistó syna okamžitě poznala a pokoušela se na něj promluvit, ale místo slov se jí z tlamy vydralo pouze strašlivé zamručení. Arkás popadl oštěp a chtěl svou matku zabít, jenže mu v jeho činu zabránil Zeus. Nato je bůh odnesl oba na

²⁷ ZAMAROVSKÝ, V., *Bohové a hrdinové antických bájí*, Praha: Brána, 2005

oblohu, kde Kallistó proměnil v souhvězdí Velkého medvěda, známého jako Ursa Maior, a jejího syna v souhvězdí Malého medvěda – Ursa Minor. Héru toto chování rozzuřilo ještě víc, její sokyně se teď mohla chlubit nejen svým synem, ale bylo jí umožněno zazářit slavně také na noční obloze. Obrátila se proto o pomoc na Titány Ókeana a Téthys a požádala je, aby našli nějaký způsob, jak znemožnit Velké medvědici ponořit se za obzor do oceánu obklopujícího svět. Titáni jí vyhověli, a proto souhvězdí Velké medvědice nikdy plně nezmizí za horizontem.²⁸

Část výše zmíněného mýtu je také obsažena v příběhu o Kallistó v druhé knize Ovidiových *Proměn* (samozřejmě se jmény odpovídajícími římskému kulturnímu prostředí)²⁹. Ptolemaiova souhvězdí se mohou pyšnit tím, že téměř ke každému z nich se váže podobný příběh. Tyto příběhy již dříve existovaly, jen k nim byl přidán onen podstatný fakt, že je jejich protagonista za odměnu, nebo jako předmět věčné vzpomínky vysazen na oblohu. Souhvězdí Velké medvědice je dnes jedním z nejznámějších obrazců na noční obloze a i když nám světelné znečištění v oblasti velkých měst mnohdy nedovoluje spatřit je kompletní, *asterismus*³⁰ Velkého vozu je viditelný téměř vždy a pozná jej skoro každý.

Při troše fantazie souhvězdí Velké medvědice (viz příloha č. 2) opravdu jako medvěd vypadá a nezobrazovali je tak jen Řekové a Římané. Motiv medvěda se objevuje také v mýtech amerických indiánů. Konkrétně irokézská pověst vypráví o čtyřech bratrech pronásledujících strašnou šelmu *Nyahgwaheh*³¹. Jedná se však o výjimku. Většina zbylých souhvězdí má mnohdy tvar neslučitelný s ničím, co známe, respektive jejich ztvárnění tak věrně neodpovídá jejich předloze.

Nabízí se tak otázka, podle jakého kritéria byla souhvězdí konstruována? Jak může kupříkladu souhvězdí Cefeus (viz příloha č. 3) zobrazovat etiopského krále Kéfea, když je tvořeno spojením několika hvězd ani zdaleka neodpovídajících lidské postavě?

Nemůžeme jednoznačně určit, jak a kdy konkrétní souhvězdí vznikla, existují však pouze dva způsoby, jakými lze stvořit jejich tvar:

²⁸ Srov. MILLS, A. a kolektiv, *Mytologie – mýty, pověsti a legendy*, Praha: Fortuna Print, 2006

²⁹ Zeus – Jupiter, Héra – Juno, Artemis – Diana

³⁰ asterismus je skupina hvězd na obloze, která nepatří mezi 88 oficiálních souhvězdí, ale svou výrazností napomáhá například určení lokace souhvězdí, k němuž patří, nejznámější je právě asterismus Velkého vozu patřící k souhvězdí Velké medvědice

³¹ strašný medvěd objevující se v mýtech indiánů kmene Lenape LENAPE NATION WEB SITE, [online]. *The Hunting of The Great Bear* [cit. 2011-03-03] Dostupný z WWW: <<http://www.lenapenation.org/THE%20HUNTING%20OF%20THE%20GREAT%20BEAR.pdf>>.

1) prvním způsobem je **pojmenování** – člověk pozorující hvězdy vidí spojitosti mezi body, jež mu splývají do struktury, kterou důvěrně zná z vlastního života, tuto strukturu pak pojmenuje; první primitivní souhvězdí tak musely tvořit obrazce předmětů denní potřeby, zvířat, či jiných „pozemských“ věcí; vyplývá z lidské tendence spojovat body, ve kterých vidíme souvislosti;

2) druhým způsobem je **přiřazení** – člověk již má nějakou představu, jejíž projekci do oblohy promítne v místě, kde se setká s adekvátní odezvou v podobě rozmístění hvězd; vložíme již existující tvar do něčeho, co tento tvar původně nemá – výsledný efekt je ten, že člověk rozhodne-li se spatřovat ve hvězdách určitý obrazec, dříve či později jej tam uvidí

Když se podíváme na souhvězdí různých indiánských kmenů ať už v Severní či Jižní Americe nebo v oblasti tichomořských ostrovů, zjistíme, že souhvězdí vznikala na základě určité (asociované) tvarové podobnosti - tedy způsobem pojmenování, člověk se podíval na oblohu a viděl ještěrku a postavu ženy (viz příloha č. 4), postavu muže (viz příloha č. 5) nebo háček na ryby (viz příloha č. 6).

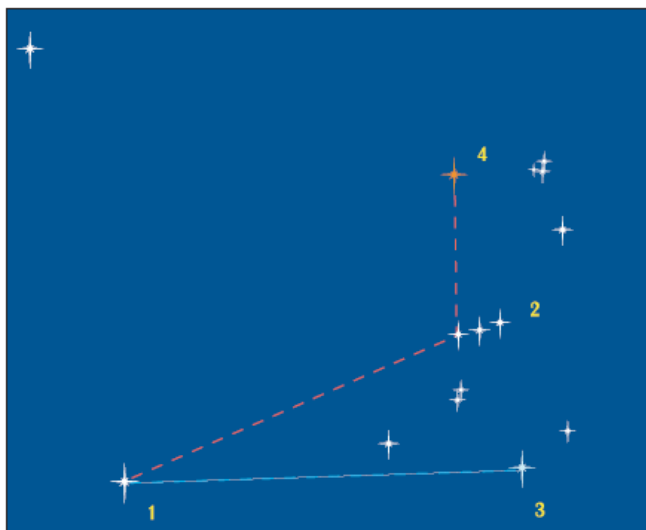
Všude kde se zachovala původní kultura a kam evropská vzdělanost dorazila s jistým zpožděním, můžeme pozorovat souhvězdí, jejichž tvar téměř přesně odpovídá originálu (tedy pozemské předloze), jejich velikost navíc není tak rozsáhlá.

Tento fenomén se však neobjevuje jen v odlehlých zámořských končinách. Podobně vznikala také souhvězdí v Evropě, jen postupem času nedokázala odolat antickému modelu noční oblohy. Některé aspekty původních souhvězdí však stejně přetrvaly.

„Hvězda byla pravděpodobně primárním souhvězdím. Hvězdy, které jasně vyčnívaly mezi ostatními na obloze, bývaly pojmenovávány a byla vysvětlována jejich přítomnost zde společně s tím, proč jim byl ten či onen název přidělen. To znamená, že hvězdy byly pro pozorovatele personifikovány jako nezávislé subjekty sledující vlastní směr a mající vlastní cíle.“³²

³² (překlad autorky) „A star was probably the primary constellation. Stars that clearly stood out from amongst others were given names and explanations why particular names had been given to them, what they were doing there and maybe also a story about how they ended up in the sky. This means that the star was personified for the viewer, an independent subject that followed its own course of life and went about its own business.“
KUPERJANOV, A., Pseudomythological constellation maps. *Electronic Journal of Folklore* [online]. 2006, 32. Dostupný z WWW: <<http://www.folklore.ee/folklore/vol32/cps.pdf>>.

Příkladem hvězd, jež mají vlastní život, může být například variace souhvězdí Orionu (patrně nejslavnějšího mytického bojovníka) používaná *Teleuty*³³. Je zvláštní, že stejná část oblohy sloužila k zobrazení lovecké scény v obou kulturních prostředích. Do tohoto souhvězdí je započítávána také hvězda Sirius – nejjasnější hvězda naší oblohy. Není jistě náhodou, že právě nejjasnější hvězda oblohy má v tomto případě statut bojovníka vzhledem k prestiži tohoto postavení v kmenové společnosti.

„Sirius (1) je lovec, který loví tři jeleny (2) a vystřelil dva šípy. Jeden z šípů (Rigel, 3) minul cíl a získal modrou barvu a druhý (Betelgeuse, 4) zasáhl jednoho z jelenů a pokračuje v letu krví zbarven do červena.

Toto je příklad charakterizující čistou astrální mytologií – hvězdy jsou přesně definovány a spojení mezi nimi bylo

vysvětleno. Tento příklad reprezentuje přímou projekci skutečného života na obloze: specifická lovecká scéna, která se může kdykoliv objevit v lese. Jak již bylo uvedeno, každá popsaná hvězda je subjekt se specifickými rysy, cíly a účelem.“³⁴

Na základě těchto skutečností můžeme tvrdit, že souhvězdí popsaná Ptolemaiem, jež používáme dnes, jsou do značné míry uměle vytvořená – nejsou to struktury vznikající díky snaze popisovat život na obloze, nýbrž jsou do nich vneseny celky, jež tomu, co vidíme na obloze, neodpovídají. Můžeme tedy taková souhvězdí zvat mytologickými?

³³ Teleuti jsou jedním z tureckých kmenů vyskytujících se v oblasti Sibiře, řadí se k severním Altajcům a žijí převážně v Kemerovské oblasti Ruské federace.

Srov. HUBINGER, V., *Národy celého světa*, Praha: Mladá fronta, 1985, 387 str.

³⁴ (překlad autorky) „Sirius (1) is a hunter who is hunting three deer (2) and has shot two arrows. One of the arrows (Rigel, 3) missed its target and is of a bluish colour and the other (Betelgeuse, 4) has hit one of the deer and continues its flight, red with blood. On the one hand, this is an example characterising pure astral mythology – the stars are precisely defined in the text and the connection between them has been described. This example represents direct projection of real life onto the sky: a specific hunting scene that may occur in any forest at any time. As said before, every star described here is a subject, they have specific features, a goal and an objective. The visual narrative itself consists of the activities of different subjects.“

KUPERJANOV, A., Pseudomythological constellation maps. *Electronic Journal of Folklore* [online]. 2006, 32. Dostupný z WWW: <<http://www.folklore.ee/folklore/vol32/cps.pdf>>.

Kuperjanov nazývá souhvězdí a vůbec mapu našich souhvězdí, jež nemají spojitost s tím, co mají představovat **pseudomytologickými** a uvádí jako příklad rovněž osobnost krále Kéfea a jeho rodiny, která zaujímá značnou část plochy severní oblohy.³⁵

2.3 Pseudomytologická souhvězdí

Mezi jedno z nejstarších pozorovaných souhvězdí patří bezpochyby *otevřená hvězdokupa*³⁶ Plejády (český ekvivalent - Kuřátka). Řecká mytologie o nich hovoří jako o dcerách titána Atlanta a nymfy Pléiony. „*Bylo jich sedm: Máia, Meropé, Élektra, Táygeté, Alkyoné, Kelainó, Steropé. Když se jejich sestry Hyády usoužily zármutkem nad smrtí bratra Hyanta, kterého na lovu roztrhala lvice, vzaly si ze žalu život. Nejvyšší bůh Zeus se nad nimi slitoval a přenesl je na nebe a proměnil v souhvězdí.*“³⁷ Opět vidíme klasický scénář „nanebevzetí“ postav řeckých mýtů. Verze tohoto příběhu se často liší a bývají propleteny s jinými souhvězdími (v jednom případě např. se souhvězdím Orionu, ten měl Plejády údajně pronásledovat, a proto je Zeus umístil na oblohu). Toto souhvězdí údajně poprvé pojmenoval řecký básník Hésiodos (polovina 7. stol. př. n. l.) a právě jeho zásah do skladby noční oblohy nám může pomoci pochopit, jak se mytologická souhvězdí – originální struktury vznikající na základě několika set let pozorování nakonec změnila v souhvězdí pseudomytologická.

Plejády byly původně známy pod pojmem „Lodní hvězdy“ (jejich objevení odstartovalo období námořní navigace) a Hésiodos je jednoduše přejmenoval na něco, co nemá v kontextu hvězdné mytologie dosud obdoby. Stejněho přejmenování se dostalo hvězdokupě *Hyády*³⁸, které byly dosud nazývány „*Dešťovými hvězdami*“³⁹. A tak jestliže spojíme mýtus o truchlících sestrách Hyádách s „uplakanými“ Dešťovými hvězdami a přidáme trochu básnické fantazie je jejich nahrazení docela logickým krokem. Navíc *precese*⁴⁰ umožnila rychlý přechod od používání těchto dříve kalendářních hvězd k souhvězdím čistě „mytologickým“.

³⁵Srov. KUPERJANOV, A., Pseudomythological constellation maps. *Electronic Journal of Folklore* [online]. 2006, 32. Dostupný z WWW: <<http://www.folklore.ee/folklore/vol32/cps.pdf>>.

³⁶Hvězdokupy: „Jsou to seskupení držená pohromadě vzájemnou přitažlivostí. Rozeznáváme dva druhy hvězdokup; nazýváme je podle tvaru hvězdokupy otevřené a kulové. (...) Otevřené hvězdokupy nemají přesný tvar. Jejich rozměry jsou od dvaceti do sta světelných let a počet hvězd v nich čítá několik desítek až několik tisíc.“ KLECZEK, J., *Naše souhvězdí*, Praha: Albatros, 2007, CD-ROM, str. 30

³⁷ZAMAROVSKÝ, V., *Bohové a hrdinové antických bájí*, Praha: Brána, 2005, str. 350

³⁸„Byly považovány za hvězdy přinášející déšť, protože v době jejich východu počátkem listopadu začíná v Řecku období bouří a dešťů“ Tamtéž str. 185.

³⁹Srov. KUPERJANOV, A., Pseudomythological constellation maps. *Electronic Journal of Folklore* [online]. 2006, 32. Dostupný z WWW: <<http://www.folklore.ee/folklore/vol32/cps.pdf>>.

⁴⁰Precese zemské osy je kruživý pohyb zemské osy. Pro astrometrická měření poloh nebeských objektů má precese velký význam, protože způsobuje posun jarního bodu, který je spolu s nebeským pólem výchozím bodem pro rovníkové souřadnice používané pro stanovení poloh hvězd, planet a dalších nebeských objektů. Jejich souřadnice se tak s časem nepatrně mění a je třeba na to brát ohled. Srov. VANÝSEK, V., *Základy astronomie a astrofyziky*, Praha: Academia, 1980. str. 54-59.

Jak tedy vidíme, postupem času byla souhvězdí, která lidé používali z praktických důvodů, nahrazována za jiná. Značnou úlohu v tomto fenoménu hráli básníci (Homér). Některá souhvězdí jako např. Velká medvědice tento „převrat“ více méně přežila, neboť existoval mýtus o Kallistó, v němž mohla zaujmout svou roli. Nicméně k tomuto převedení oblohy do podoby antických mýtu nedošlo nijak násilně a už vůbec ne najednou, změna pozvolně probíhala přinejmenším několik století a byla završena již zmiňovaným Klaudiem Ptolemaiem ve 2. století n. l.

Jenže po dobu následujících století Ptolemaiov odkaz z Evropy téměř vymizel. Jeho návrat částečně zapříčinilo období reconquisty. Jelikož byl Pyrenejský poloostrov obýván Maury, jimž byla vlastní islámská kultura (která se odkazu antického Řecka a Říma nebránila) s jejich vytlačení zpátky do Afriky byl příchod evropských křesťanů na území Španělska příležitostí pro nahlédnutí do tohoto jiného světa. Ve 12. století bylo množství klasických prací antiky přeloženo z arabštiny do latiny (ovšem nejdříve musely být přeloženy z řečtiny do arabštiny – důsledkem byla často neúplnost a nejasnost). Mezi těmito překlady se objevuje také *Almagest*.⁴¹ Návrat antického myšlení na scénu nebyl jednoduchý a trvalo ještě řadu století, než byla evropská společnost ochotna a schopna se k němu navrátit. Zajímavou úlohu v tomto období hraje církev.

2. 3. 1 Církev a její vliv na souhvězdí

Může to znít neuvěřitelně, ale katolická církev se o problematiku souhvězdí vždy velmi zajímala. Její postoj k antickým souhvězdím nebyl patrně příliš kladný. Obloha posetá hrdiny polyteistických náboženství musela u církevních autorit vzbuzovat značný neklid (přestože drtivá část tehdejší společnosti nebyla natolik vzdělaná, aby příslušné postavy ve hvězdách rozeznala, popřípadě byla obeznámena s jejich osudy).

Církev si byla vědoma spojitosti dvanácti znamení zvěrokruhu s astrologií (která se v období renesance těší velké oblibě), tato spřízněnost rovněž nevyvolávala dobrý dojem a její odkaz tíhl spíše k pohanským rituálům.

V průběhu historie se objevilo několik pokusů o předefinování noční oblohy vytvořením nových hvězdných map. *„Tyto mapy se z velké části opírají o ty tradiční, dříve známým souhvězdím jsou dána nová jména a přibude k nim také nový příběh, jež odpovídá nově stanovenému kontextu. Důvody pro kompilace map jsou 3:*

⁴¹ Srov. KANAS, N., *Star Maps – History, Artistry and Cartography*, Chichester: Praxis Publishing, 2007

- 1) snaha, aby jména souhvězdí odpovídala náboženské víře
- 2) překladem/tvorbou hvězdné mapy v národním jazyce změnou postav a charakterů původem z antiky za postavy z lokálních mytologií
- 3) nebo jen pro zábavu/potěšení⁴²

První pokusy o přepsání antické mapy sahají do 6. století n. l.⁴³ Nejznámější a nejrozsáhlejší dílo *Coelum Stellatum Christianum* však vytvořil jezuita Jullius Schiller (1580 – 1627) právě v roce své smrti. „Byl to pokus o nahrazení všech stávajících souhvězdí pocházejících z antické mytologie na oficiální hvězdné mapě křesťanskými názvy. Zvěrokruh byl přeměněn na dvanáct apoštolů, Labuť je zobrazena jako Kříž sv. Heleny (známe z různých evropských astronomií a Orion se stal Josefem – Ježíšovým nevlastním otcem (toto spojení je rovněž rozšířeno).“⁴⁴ (viz příloha č. 7) Schillerovo dílo bylo o několik let později zobrazeno také v hvězdném atlase *Harmonia Macrocosmica* (viz příloha č. 8) z roku 1660 Andree Cellaria (1596 – 1665). Tento atlas obsahoval antické i nové křesťanské vyobrazení souhvězdí – proto nebyl církví zařazen na seznam zakázaných publikací. Přestože se tyto pokusy nahradit antická souhvězdí nesetkala s všeobecným přijetím, jasně vidíme, jak hluboký význam pro církev měla. A není se čemu divit, Bible sama hovoří o tom, že Bůh stvořil *hvězdy*⁴⁵ – proč by tedy neměly nést církevní poselství? Této problematice se budeme věnovat ještě v následující kapitole.

2.4 Proč mají rozdílné kultury podobná souhvězdí?

Tato otázka je do jisté míry zavádějící. Většina kultur zobrazuje svá souhvězdí rozdílně, ovšem jsou velmi často na obloze umístěny na stejných místech a není se čemu divit.

⁴² (překlad autorky) „Such maps rely heavily on the traditional star map, previously known constellations are given new names and they are often also assigned a narrative that corresponds to a new content. The purpose of compiling maps is usually (1) to make the names of constellations correspond to religious beliefs, or (2) to translate/create a sky map in a national language by replacing the characters originating in ancient mythology with local mythological creatures, or (3) just for the compiler’s amusement.“
KUPERJANOV, A., Pseudomythological constellation maps. *Electronic Journal of Folklore* [online]. 2006, 32. Dostupný z WWW: <<http://www.folklore.ee/folklore/vol32/cps.pdf>>.

⁴³ Řehoř z Tours (539 – 594) – *De cursu stellarum* (573)

⁴⁴ (překlad autorky) „It was an attempt to replace all the current names derived from ancient mythology on the official star map and replace these with Christian names. The Zodiac was again composed of the twelve apostles, the Swan is depicted as the Cross of St. Helena (known in some European folk astronomies) and Orion has become Joseph the Carpenter, the stepfather of Jesus (this connection is also spread).“

KUPERJANOV, A., Pseudomythological constellation maps. *Electronic Journal of Folklore* [online]. 2006, 32. Dostupný z WWW: <<http://www.folklore.ee/folklore/vol32/cps.pdf>>.

⁴⁵ „Bůh řekl: „Ať jsou na nebeské obloze svítlny, aby oddělovaly den od noci; budou znameními k určování období, dnů a let; budou na nebeské obloze svítlnami k osvětlování země!“ – a stalo se. Bůh učinil dvě veliké svítlny: větší, aby vládla dni, a menší, aby vládla noci; učinil rovněž hvězdy. Bůh je umístil na nebeské obloze, aby osvětlovaly zemi, aby panovaly nade dnem a nocí a aby oddělovaly světlo od tmy.“ Gen (1:14-18)

Souhvězdí jako Plejády, Velká medvědice (popřípadě asterismus Velkého vozu) nebo Orion působí na první pohled i pro člověka, jenž se ve hvězdách vůbec nevyzná jako kompaktní celky. Vezměme si například již tolikrát zmiňované Plejády, označení souhvězdí se pro tento celek dá nahradit pojmem úkaz, neboť je jejich důležitost tak úzce spjata s meteorologickými jevy na zemi.

Matariki neboli Malé oči je maorský název pro Plejády, jež bývají často zobrazovány jako žena tvořící souhvězdí se svými šesti dcerami. Pro mono maorských kmenů východ Matariki na úsvitu znamenal konec starého roku a začátek nového. Když se Matariki a její dcery objevily na obloze poprvé, byly vítány nářkem jak vzpomínka na ty, kteří v předchozím roce zemřeli. Matariki přinášela lidem také zásoby potravin, signalizovala dobu pro obdělávání půdy atd.⁴⁶

„Mezi primitivními společnostmi bývají Plejády často jediná skupina hvězd, jíž je věnována nějaká pozornost. Na Bali jsou Plejády a Orionův pás jediná souhvězdí, která lidé používají k regulaci jejich slunečního kalendáře. Plejády jsou rovněž uctívány domorodými obyvateli Austrálie, kteří vůbec nepraktikují zemědělství. Tuto skutečnost však může mít za následek fakt, že se Plejády objevovaly na obloze vždy, když mělo dojít k období dešťů (...) Popravdě spousta domorodých Australanů viděla v Plejádách nejen signál ale navíc příčinu deště – měly více astrologickou než astronomickou funkci. Proklínali Plejády, jestliže nebylo jejich objevení na obloze bezprostředně následováno obdobím dešťů.“⁴⁷

Ze všech těchto skutečností vyplývá, že Plejády jsou v drtivé většině případů v různých koutech světa zobrazovány jako ženy (především jako sestry/dcery). Proč mají Plejády status mladých žen? Existuje nespočet teorií snažících se vysvětlit tento fenomén. Jedna z nich tvrdí, že Plejády jsou zobrazovány jako mladé ženy především na základě jejich astronomické povahy, patří totiž na rozdíl od Slunce a jiných hvězd ve vesmíru k podstatně mladším objektům.⁴⁸

⁴⁶ Srov. MILLS, A. a kolektiv, *Mytologie – mýty, pověsti a legendy*, Praha: Fortuna Print, 2006

⁴⁷ (překlad autorky) „Among primitive societies, the Pleiades are often the only celestial group paid any attention. In Bali, the Pleiades and Orion’s Belt are the only stars people use to correct their lunar calendar. The Pleiades are also worshipped among aboriginal people who do not practice agriculture. (...) Indeed, many of the aboriginal people of Australia regard the Pleiades not merely as a signal but instead as the cause of rain—an astrological rather than an astronomical function. They curse the Pleiades if their appearance in the sky is not immediately followed by a rainy period.“

AVENI, A. F., *Skywatchers of Ancient Mexico*, Austin: University of Texas Press, 1989, str. 30-31

⁴⁸ Srov. ANDREWS, M., *The seven sisters of the Pleiades: stories from around the world*, Melbourne: Spinifex Press, 2004

Nicméně k těmto teoriím můžeme dojít na základě znalostí, jež máme dnes. Vědecké informace o stáří hvězd patrně nepatřily mezi běžné znalosti lidí v době, kdy souhvězdí vznikala. Důvod tedy musí být jednodušší, základnější.

V minulosti bývalo běžnou praxí, že měli lidé mnohem více dětí, než máme dnes. Jestliže sledovali oblohu a viděli nejjasnější hvězdu oblohy – Síruse – přirozeně získal ve společnosti živících se lovem statut lovce – jakožto jedné z nejdůležitějších postav a rolí v kmeni. Naproti tomu sedm malých teček mohlo stejně dobře představovat sedm žen/dívek. Fakt, že jsou Plejády po celém světě zobrazovány a vysvětlovány jako ženy nasvědčuje buď velké souhře náhod, velmi silnému *archetypu*⁴⁹, nebo skutečnosti, jež má prokázat pravdivost některých nábožensky zaměřených spekulací (viz níže). Na základě existence teorie o tom, že tento fenomén by byl až příliš velká náhoda a až nemožně silný archetyp vznikla teorie o *babylonském dědictví*.⁵⁰

2. 4. 1 Babylonské dědictví

Tato teorie je založena na myšlence, která považuje souhvězdí za pozůstatek kultury, která obývala zemi po velké potopě, jež je popsána ve starém zákoně. Na základě této teorie je příbuznost souhvězdí vysvětlována jako důkaz existence *Babylonské věže*⁵¹ (viz příloha č. 9), jejího zničení a následného rozptýlení lidí po světě. Toto rozptýlení mělo za následek rozšíření vzpomínek na minulost společně s kulturou, která se byť v jiných jazycích přesto zachovala a její fragmenty byly promítnuty na oblohu ve všech částech světa, kam lidé doputovali.

Jako argument pro ospravedlnění této teorie bývá uváděn čas a společné motivy, jež se v souhvězdích objevují. Z hlediska biblického datování Babylonské věže se dostaneme do

⁴⁹ „U jedince se archetyp jeví jako bezděčná manifestace nevědomých procesů, o jejichž existenci a smyslu se lze pouze dohadovat, zatímco v mýtu jde o tradiční formy neurčitelného stáří. Sahají až k prehistorickému světu, jehož duchovní prekoncepce a obecné podmínky můžeme dosud pozorovat mezi nynějšími primitivy.“ JUNG, C. G., *Psychologie archetypu dítěte* in *Věda o mytologii*, Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2004, str. 89.

⁵⁰ HENRY, J., *Constellations: legacy of the dispersion from Babel*. *Journal of Creation* [online]. 2008, 22(3). Dostupný z WWW: <creation.com/images/pdfs/tj/j22_3/j22_3_93-100.pdf>.

⁵¹ „Celá země mluvila jednou řečí, jedněmi slovy. Když lidé putovali na východ, našli planinu v zemi Šineár a usadili se na ní. Tehdy si spolu řekli: „Pojďme, udělejme cihly a vypalme je v ohni.“ A tak měli cihly místo kamene a asfalt místo malty. Řekli si totiž: „Pojďme, postavme si město a věž, jejíž vrchol dosáhne až k nebi. Tak si uděláme jméno, abychom nebyli rozptýlení po celé zemi!“ Hospodin však sestoupil, aby spatřil to město a tu věž, kterou lidští synové stavěli. Hospodin si řekl: „Hle, lid je zajedno a všichni mají jednu řeč. A toto je jen začátek jejich díla. Nic jim už nezabrání vykonat, cokoli si předsevzali. Nuže, sestoupíme a zmateme tam jejich řeč, aby jeden nerozuměl řeči druhého.“ Hospodin je odtud rozptýlil po celé zemi, a tak to město přestali stavět. Proto se to město jmenuje Babel, *Zmatek*, neboť tam Hospodin zmátl řeč všech obyvatel země. Hospodin je odtud rozptýlil po celé zemi.“ Gen (11:1-9)

doby okolo 2300 – 2400 př. n. l.⁵² Tato doba sice předchází řecko-římskému modelu noční oblohy, zároveň však nesmíme zapomínat, že souhvězdí vznikala již dávno předtím a jejich podoba byla značně různorodá. Navíc spojitosti mezi souhvězdími po celém světě se týkají především tří hvězdných konstelací a těmi jsou Orion, Plejády a Velká medvědice (potažmo Velký vůz). Jak již bylo řečeno, tato souhvězdí působí na obloze jako velice kompaktní celky a jejich zastoupení v kulturách po celém světě je z tohoto důvodu opodstatněné. Není téměř možné, aby mezi jednotlivými hvězdami těchto souhvězdí nebyla nalezena spojitost.

V teorii o babylonském dědictví hrají Plejády důležitou roli, bývá jim totiž přisuzována spojitost s biblickou Potopou – jakožto snaha lidí zachovat vzpomínky na tento traumatický zážitek. Židovská legenda praví, že voda začala stoupat, jakmile Bůh přesunul dvě hvězdy ze souhvězdí Plejád.⁵³ Jakékoli spojitosti Plejád s deštěm a jinými vodními živly tak mají dosvědčovat existenci biblické Potopy (je-li tedy ignorován fakt, že východ Plejád byl ve většině světových kultur následován obdobím dešťů).

J. F. Henry⁵⁴ tvrdí že, s tisíci hvězdami viditelnými pouhým okem je možnost tvorby podobných souhvězdí v nezávisle se vyvíjejících kulturách čistou náhodou velmi vzdálená, zároveň si je však vědom fakt, že souhvězdí jako taková v podstatě neexistují a že celky, jež nazýváme souhvězdími, jsou jen v mysli jejich nositelů.⁵⁵

Teorie o babylonském dědictví je zajímavý novodobý pokus náboženství o „přivlastnění“ si oblohy (nikoli však násilnou cestou). Vědecká zkoumání samozřejmě počítají s myšlenkou, že se lidé rozšířili po zemi z jednoho místa, na němž došlo k vývoji/zrodu člověka (viz příloha č. 10). Tyto vědecké teorie však pracují s empirickými důkazy (jako je *DNA*)⁵⁶, jež zastánci kreacionismu příliš neuznávají.

Úkolem této práce však není snaha ospravedlňovat jednu a hanit druhou z možností. Cílem je poukázat na skutečnost, že hvězdná obloha je plná významů, respektive do ní lidé tyto významy vkládají a zároveň je z ní opět těží. Souhvězdí jsou svých vlastních významů plná i jednotlivé hvězdy nesou pro lidstvo určitý význam a fakt, že jsou některé z nich v různých

⁵² Srov. HENRY, J., Constellations: legacy of the dispersion from Babel. *Journal of Creation* [online]. 2008, 22(3). Dostupný z WWW: <creation.com/images/pdfs/tj/j22_3/j22_3_93-100.pdf>.

⁵³ Srov. GINZBERG, L., SZOLD, H., *Legends of the Jews* vol. 1, Philadelphia: Jewish Publication Society of America, 1968

⁵⁴ Jonathan F. Henry – profesor přírodních věd na floridské univerzitě Clearwater Christian College

⁵⁵ Srov. HENRY, J., Constellations: legacy of the dispersion from Babel. *Journal of Creation* [online]. 2008, 22(3). Dostupný z WWW: <creation.com/images/pdfs/tj/j22_3/j22_3_93-100.pdf>.

⁵⁶ „Vědci jsou si prakticky jisti, že moderní člověk pochází z Afriky. Švédští a němečtí badatelé použili mitochondriální DNA (genetický materiál v buňkách, který beze změny pokračuje z matky na dítě) 53lidí, aby ukázali, že strom vývoje lidstva má pevné kořeny v Africe. Profesor Ulf Gyllensten z univerzity v Uppsale řekl, že je to poprvé, kdy byl použit genom dostatečně velkého počtu jedinců k důkazu, který v tomto případě podporuje teorii, že člověk se vydal na svou cestu z Afriky.“
Dostupné z WWW http://cestovani.idnes.cz/igsvet.asp?r=igsvet&c=A001208_101319_igsvet_hop

kulturách *totožné*⁵⁷, vypovídá o existenci určitého významového jádra, jež si lidé nesou v sobě (bez ohledu na to, jak k němu přišli). Toto významové jádro můžeme označit jako archetyp.

2. 4. 2 Síla archetypu

Můžeme předpokládat, že podobnost, již nesou určité objekty na obloze, vychází z lidského nevědomí. Dokonce touha lidí po celém světě vytvářet souhvězdí a přikládat jim nějaký význam musí pocházet z nevědomí, lidé začali tvořit souhvězdí z vlastní přirozenosti a z vlastní přirozenosti v nich začali číst a snažili se jim rozumět. Podobnosti, jež jsou důsledkem těchto snah, jsou archetypy, které si neseme v sobě. Carl Gustav Jung říká, že moderní psychologie dělí produkty nevědomé fantazijní aktivity na fantazie osobního a neosobního charakteru.

Osobní fantazie se vrací k osobním zkušenostem, věcem zapomenutým nebo potlačeným, zatímco fantazie neosobního charakteru nelze vysvětlit jako něco individuálně získaného. Tyto obrazy mají své nejtěsnější analogie v mytologických typech, odpovídají určitým kolektivním strukturálním prvkům lidské duše a dědí se stejně jako morfologické prvky lidského těla. Předpoklad existence kolektivního duševního substrátu je označen jako kolektivní nevědomí. Fantazijní produkty druhé kategorie vznikají ve stavu redukované intenzity vědomí (sny, delirium, vize...). V těchto stavech mizí kontrola, kterou ukládá nevědomým obsahům soustředěné vědomí, takže dosud nevědomý materiál proudí do pole vědomí jakoby otevřenými bočními propustmi.⁵⁸

Těmito propustmi s největší pravděpodobností vyluly na povrch také konkrétní případy jako je například spojování souhvězdí Plejád s atributem ženství, nebo Siriuse jako představitele lovce. Proč však nesou Plejády zrovna tento význam, by bylo nejspíš nemožné vysvětlit, vychází-li jejich podstata z archetypu (pramenícího v nevědomí), nemůžeme si tuto podstatu vědomě uvědomit – o původu Plejád v archetypu se tedy můžeme pouze domnívat. Archetyp: „*Představuje nebo zosobňuje jisté instinktivní danosti temné, primitivní duše: skutečné, avšak neviditelné kořeny vědomí.*“⁵⁹

Lidská fantazie stvořila souhvězdí, dala jim tvary, jména a osudy. Lidský rozum v nich začal hledat smysl, nadělil jim určitou úlohu a zajistil prestiž. Vlivem kolektivního nevědomí došlo k tomuto jevu po celé Zemi a člověk tak učinil podstatný krok ke svému lidství, neboť tímto

⁵⁷ Sirius – lovec, Plejády – sestry/dcery

⁵⁸ Srov. JUNG, C. G., Psychologie archetypu dítěte in *Věda o mytologii*, Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2004

⁵⁹ Tamtéž str. 97

aktem překračuje hranice pozemského života a obrací pozornost k neuchopitelnosti vesmírných objektů.

Pozorování hvězd je jistě jedním z nejstarších projevů lidské kultury vůbec. Celá historie souhvězdí, všechny spory a konflikty, jež se o ně vedly, hrají důležitou roli ve vnímání samostatné hvězdy jakožto symbolu. Síla tohoto symbolu však spočívá nejen v jeho dlouhé a barvitě historii ale také v množství odvětví, do nichž stačil proniknout.

3 OD NÁBOŽENSTVÍ K IDEOLOGIÍM

Náboženství a ideologie toho mají hodně společného. Oba tyto systémy nějaký způsobem vedou člověka životem, odpovídají na jeho otázky a snaží se mu nějaký způsobem podat výklad reality, opodstatnit jeho existenci nebo ospravedlnit určité chování (ať už v dobrém, nebo špatném slova smyslu). Není tedy náhoda, že se symboly hvězd vyskytují v obou těchto systémech. Odpověď na to, jak se v nich projevují a co signalizují, se pokusí nabídnout tato kapitola.

3.1 Spojitost hvězd a náboženství

Noční obloha a obloha vůbec je odpradáвна dějištěm zázraků. Pokud na zemi docházelo k nějakým zdánlivě nadpřirozeným jevům, jejich původ vždy pocházel „z oblohy“. Máme-li na mysli meteorologické jevy, ať už jsou to srážky v jakékoli podobě, nebo mnohem prozaičtější úkaz jakým je například duha či daleko elementárnější každodenní střídání dne a noci - Slunce fungující jako obří vypínač světla a Měsíc jakožto zastánce tmy, všechny tyto projevy vytváří (samozřejmě spolu s hvězdami), když už ne bohy samotné, tak alespoň jejich dílo, vůli či zásah. Zákonitosti přírody se staly projevy spokojenosti nebo nespokojenosti božstev, pro jejichž potěchu a vděk byly pořádány různé rituální obřady. Lidský předpoklad, že obloha je sídlem bohů, je pouze logickým důsledkem tehdejší neznalosti příčiny atmosférických jevů společně s tvorbou příběhů opodstatňujících jejich existenci.

Nejenže existují případy, kdy lidé hvězdy jako bohy uctívají, můžeme se setkat i s výkladem, jenž počítá s možností lidského připojení či splynutí s objekty na obloze. Víra založená na tom, že se lidská duše jednoho dne odebere k nebesům a bude nějakým způsobem harmonicky fungovat v této sféře, je označována pojmem kosmické náboženství. Hvězdy a planety se zdají být jakýmiś schody do velkého tajemného života nahoře, kterého bude dosaženo až při naplnění života pozemského. Nesmrtelný člověk se pak vydá ke slunci a společně s ním putuje po nebi nebo se připojí k bohům jako hvězda a bude zářit navždy.⁶⁰

Z oblasti Ameriky pocházejí z různých indiánských kmenů teorie o tom, že všechny hvězdy na obloze byly kdysi lidské bytosti, jejichž duše po smrti vystoupily k nebesům a zde čekají, až se budou moci znovu narodit.⁶¹ Nehovoří tedy jen o určitých kastách společnosti jako např.

⁶⁰Srov. KANOF, A., *Jewish Symbolic Art*, New York: Gefen Publishing House, 1996

⁶¹Srov. TORRANCE, R. M., *The spiritual quest: transcendence in myth, religion, and science*, Los Angeles: University of California Press, 1994

bojovníci či válečníci, ale vztahují se na všechny bez rozdílu. Zároveň také nehovoří o tom, že by lidská duše měla na obloze zůstat, nýbrž je zde zmínka o určitém způsobu reinkarnace.

Symbolika hvězd je spjata s množstvím náboženských i kultovních směrů. Předtím než se hvězda stala součástí velkých světových náboženství, byla primárně uctívána řadou primitivních kultur, z nichž postupně vystoupily nejdůležitější a nejrozšířenější věrouky, jimž se budeme dále věnovat. Předmětem našeho zájmu budou dva náboženské směry, jimiž byla Evropa nejvíce ovlivněna.

Ještě než však přistoupíme k analýze symbolu hvězdy v judaismu a křesťanství musíme si uvědomit, jak podstatný rozdíl vězí ve vnímání hvězd v *animismu*⁶², polyteismu a monoteismu.

1) Animismus chápe hvězdy jako lidské duše, člověk s hvězdami splyne. Duše k nim vystoupá, a buď zde zůstane navždy, nebo se reinkarnuje. Hvězda v tomto náboženském pojetí zastává roli samotného člověka, jeho duše může zářit na obloze po boku těch ostatních.

2) Polyteismus často uctívá hvězdy jako takové. Jsou projevem bohů nebo jejich přímým zobrazením. Hvězda je v tomto případě bůh.

3) Monoteismus uctívání něčeho jiného, než boha samotného staví do rozporu s celou náboženskou ideologií. (Některá náboženství něco takového přímo zakazují.)⁶³ Ta předpokládá existenci jedné jediné entity tudíž hvězda jako taková nemůže mít statut boha, existuje-li hvězd více. Monoteistický bůh⁶⁴ nemůže být zobrazován jako hvězda neboť má roli stvořitele, který stojí nad vším, nemůže se tak (dlouhodobě) identifikovat jako předmět či úkaz. Hvězda v monoteistickém náboženství tak slouží pouze jako zástupný prvek pro principy víry, může mít roli symbolu náboženské instituce, nebo zastupuje náboženství jako takové, ale nikdy nemůže působit jako bůh sám.⁶⁵

⁶² Koncept animismu vznikl na konci 19. století. Sestavil jej antropolog Edward Burnett Tylor. Animismus předpokládá existenci samostatné lidské duše žijící mimo hmotný svět. Z víry v duši pak vznikla víra v duchy a duchovní bytosti. Tyto představy vedly k polyteismu, který vyústil až v monoteismus. Srov. HORYNA, B., *Úvod do religionistiky*, Praha: Oikúmené, 1994, 131 str.

⁶³ „Nevytvářej si modly v podobě čehokoli nahoře na nebi, dole na zemi nebo ve vodách pod zemí. Neklaň se jim a nesluž jim, neboť já Hospodin, tvůj Bůh, jsem Bůh žárlivě milující.“ Ex (20:4-5)

⁶⁴ Platí pro křesťanství, judaismus, a dokonce i islám.

⁶⁵ Toto rozdělení samozřejmě neplatí zcela bez výjimek.

3.2 Judaismus

Judaismus pracuje se symbolem šesticípé hvězdy, jejíž pravidelný tvar je tvořen ze dvou překrývajících se rovnostranných trojúhelníků – tzv. hexagram, který se díky své geometrické symetrii často stával symbolem harmonie v různých nejen evropských kulturách (viz příloha č. 11). Židovská hvězda, Magen David (hebrejsky) - Davidův štít, někdy též nazývána jako pečeť Šalamounova, to všechno jsou výrazy pro stejný symbol, který však původně neměl s židovským náboženstvím nic společného. Na rozdíl od sedmiramenného svícnu - menory, jehož zhotovení přikázal sám Hospodin Mojžíšovi na hoře Sinaj⁶⁶, a který je tedy biblickým symbolem, se o šesticípé hvězdě něco takového říct nedá. V průběhu dějin se stala symbolem judaismu, ale židovské prameny se shodují na tom, že jí původně nebyla.

Hexagram jinak řečeno šesticípá hvězda, byl z počátku čistě dekorativním prvkem. Vývoj a historie jeho používání je velice pestrá a její kořeny sahají až do dob okolo 7. stol. př. n. l.⁶⁷ Nás však bude zajímat pouze specifická část tohoto období a změna chápání hexagramu jako symbolu.

3.2.1 Štít, pečeť a hvězda

Židovští mystikové praktikující kabalou rozšířili popularitu hexagramu v židovských kruzích na základě výkladu Talmudu a První knihy Mojžíšovy. V těchto dvou zdrojích se objevuje zmínka o *Metatronovi*⁶⁸. Metatron je v judaismu postava andělského vládce a božského prince, Boží pomocník a zástupce židů jakmile lidská duše po smrti předstoupí před nebeský tribunál. Jeho jméno bylo složeno ze sedmdesáti dalších jmen, které bylo zvykem psát podél linií hexagramu. Existuje pasáž Talmudu, jež odkazuje k božskému princovi, jehož sedmdesát dva jmen vyřčených v bitvě zajistí Boží zásah a vítězství oné strany. Král David těchto sedmdesát dva jmen ve tvaru hexagramu údajně vyryl do svého štítu a okolo roku 1000 př. n. l. úspěšně dobyl Jeruzalém. Tento počín měl za následek přeměnu hexagramu na Magen David – Davidův štít.⁶⁹

⁶⁶ V Tóře jsou v knize Exodus sepsány instrukce pro zhotovení menory: „Dále vyrobíš svícen z čistého zlata. Svícen bude mít tepanou patu i dřív a budou z něj vystupovat pohárky, pupeny a květy. Z jeho boků bude vycházet šest prutů: tři pruty z jedné strany svícnu a tři pruty z druhé.“ ... Ex (25:31-32)

⁶⁷ Z tohoto století pochází první doložené použití hexagramu příslušníkem židovského náboženství v jeho pečeti. Důkaz pochází z města Sidonu – dnešní Libanon.

viz. KOLEKTIV AUTORŮ. *Encyclopaedia Judaica*. Jerusalem: Keter Publishing House, 1978. svazek 11.

⁶⁸ Bible toto jméno přímo nezmiňuje, má se však za to, že postavou je Enoch, který je společníkem Boha. Tato postava je zvláštní tím, že není žádná zmínka o jejím narození ani smrti. Dokonce má to privilegium následovat Boha v jeho společnosti. „Enoch žil s Bohem, až jednou zmizel, neboť ho Bůh vzal.“ (Gen 5:24)

⁶⁹ Srov. KANOF, A., *Jewish Symbolic Art*, New York: Gefen Publishing House, 1996, 112 str.

Po smrti krále Davida nastoupil na trůn jeho syn Šalomoun, panovník, který nežádal Boha o nic jiného, než aby jej obdařil moudrostí, aby mohl dobře a spravedlivě sloužit lidem. Bůh jeho přání vyslyšel. Islámské legendy však praví, že Šalomounova moudrost souvisela s vlastnictvím pečetního prstenu, na němž byl podle různých verzí vyryt hexagram, byly do něj zasazeny čtyři drahé kameny nebo vyryto jméno Boží. Skrze tento prsten byl Šalomoun schopen rozmlouvat se zvířaty, ovládat nadpřirozené síly a démony (džinny).⁷⁰

Změna královského atributu ze štítu na pečeť je dána rozdílnou osobností vládců. David měl pověst válečníka, jenž zabil Goliáše, stal se generálem a dobyl Jeruzalém, jeho věhlas spočíval ve vojenské úspěšnosti. Štít je v tomto případě odrazem válečnického ducha. Naproti tomu jeho syn Šalomoun za čtyřicet let své vlády s nikým neválčil. Pečetní prsten je symbolem diplomacie, díky které Šalomoun sňatkem s faraonovou dcerou zajistil mír mezi Izraelem a Egyptem.

Tyto dva rozdílné příklady použití hexagramu samozřejmě nejsou historicky doložitelné a jedná se jen o pouhé spekulace – spekulace, které však přežily tři tisíce let a o jejichž pravdivosti se vedou diskuze ještě dnes.

Zatím jsme však stále nezmínili hexagram v roli hvězdy, ta přichází až mnohem později. Předcházely jí podstatné události z českých zemí. V roce 1354 daroval Karl IV. komunitě pražských židů privilegium vlastní vlajky, na níž je zobrazen hexagram, o němž se prameny zmiňují jako o „vlajce krále Davida“, tento termín byl vybrán pravděpodobně ve snaze odkázat na slavnou minulost a věhlas lidu Izraele.

Když v 17. století Ferdinand II. povolil dvěma židovským rodinám užívat vlastní erby, také obsahovaly hexagram. Prestiž tohoto symbolu se od této chvíle začíná pomalu šířit z Čech, přes Moravu a Rakousko, až do Německa a Holandska a jeho zobrazení začíná tvořit oficiální odkaz k židovské obci. Symbol je umístován na synagogy, náhrobky, knihy a další objekty.⁷¹ Jeho použití je známo také z alchymie jako spojení symbolů pro oheň a vodu, židovské kruhy však tato podobnost nijak neovlivnila, naproti tomu alchymisté začali používat pro hexagram označení Davidův štít.

„Ústředním motivem v rozšíření tohoto znaku v 19. století byla snaha napodobit křesťanství. Židé hledali výrazné a jednoduché znamení, jenž by „symbolizovalo“ judaismus stejně jako

⁷⁰Srov. KNAPPERT, J., *Islamic legends: histories of the heroes, saints and prophets of Islam*, Leiden: E. J. Brill, 1985, 313 str.

⁷¹Srov. KANOF, A., *Jewish Symbolic Art*, New York: Gefen Publishing House, 1996, 112 str.

*kříž symbolizuje křesťanství. To vedlo k převaze Davidova štítu v oficiálním užití, na rituálních předmětech a ve spoustě dalších případech.*⁷²

Tyto snahy byly spojeny také se skutečností, že 19. století se v Evropě neslo v duchu nacionálních hnutí. Pozice židů však nebyla jednoduchá, jejich život v různých zemích se odehrával v separovaných čtvrtích, v nichž čas od času docházelo k tragickým pogromům. Zdánlivé řešení těchto problémů přinesla v druhé polovině 19. století myšlenka sionismu. Tento ideový směr měl přinést moderní řešení židovské otázky a zamýšlel hromadné přesídlení židovského obyvatelstva z celé Evropy do někdejší vlasti - *Izraele*.⁷³

Za zakladatele tohoto směru je považován maďarský novinář Theodor Herzl (1860 – 1904). Ve své knize *Židovský stát* píše: „*Nemáme vlajku a potřebujeme ji. Pokud chce člověk vést velkou skupinu lidí, musí nad jejich hlavy pozdvihnout nějaký symbol. Představuji si bílou vlajku se sedmi zlatými hvězdami. Bílé pole znamená nový, neposkvrněný život, hvězdy zastupují 7 šťastných hodin pracovního dne. Neboť židé přijdou do nové země ve znamení práce.*“⁷⁴ V tomto případě není řeč o hexagramu ani Davidovu štítu, ale o hvězdách – přestože se jich objevuje více. Na Prvním sionistickém kongresu v roce 1897 byl přijat návrh vlajky sionistického hnutí, jež tvořila modrá šesticípá hvězda (hexagram) uprostřed bílého pole s modrými vodorovnými pruhy po stranách.⁷⁵

Řešení odpovědi na židovskou otázku však v jistém slova smyslu vzešlo ze zcela jiného prostředí. V září 1935 přijal německý Říšský sněm dva ústavní zákony, které se staly základem pro pozdější vyloučení Židů z německé společnosti a připravily půdu pro oficiální provádění protižidovské politiky. Byly vyhlášeny 15. září v Norimberku na zvláštním zasedání u příležitosti každoročního sjezdu nacistické strany Říšského sněmu. Zákon o říšském občanství byl do roku 1943 postupně doplněn o celkem třináct prováděcích nařízení systematicky zbavujících Židy veškerých občanských práv.

⁷²(překlad autorky) „The prime motive behind the wide diffusion of the sign in the 19th century was the desire to imitate Christianity. The Jew looked for a striking and simple sign which would “symbolize” Judaism in the same way as the cross symbolizes Christianity. This led to the ascendancy of the Magen David in official use, on ritual objects and in many other ways.”

KOLEKTIV AUTORŮ. *Encyclopaedia Judaica*. Jerusalem: Keter Publishing House, 1978. Vol. 11., str. 696

⁷³ Nemyslí se tím však nynější vymezení Izraele, ale celá biblická oblast, kterou Bůh věnoval židovskému národu tzv. Země izraelská (hebrejsky Erec Izra'el).

⁷⁴ HERZL, T., *Židovský stát, pokus o moderní řešení židovské otázky*, Praha: Academia, 2009, str. 125 – 126

⁷⁵ Srov. MISHORY, Alec. *Israel Ministry of Foreign Affairs* [online]. 2003 [cit. 2011-03-03]. The Flag and the Emblem. Dostupné z WWW: <http://www.mfa.gov.il/MFA/History/Modern%20History/Israel%20at%2050/The%20Flag%20and%20the%20Emblem>

Na základě této legislativy byla mimo jiné zavedena povinnost Židů starších šesti let nosit viditelně na svém oděvu žlutou hvězdu s nápisem „Jude“ kdykoli opustí domov.⁷⁶ Židovská „hvězda“ tak začala být běžně používaným termínem.

3. 2. 2 Židovská hvězda a proměny jejího významu

Židé v celé Evropě byli v průběhu historie častokrát perzekuováni a s jejich značením se můžeme setkat v různých podobách.⁷⁷ Důvody pro tento útlak pramenil z přesvědčení, že jsou židé vinni smrtí Ježíše Nazaretského, ale nevráživost vyvolával i jejich odlišný způsob života. Praktiky, které židy vyčleňovaly z řad „normální“ společnosti byly běžně provozovány v dobách středověku a novodobá Evropa nebyla připravena na jejich opětovný návrat.

Nacistická ideologie však způsobila v zemích Třetí říše hromadné označování celé židovské populace. Symbol hvězdy byl volbou kruté ironie podkopávající cíle sionistického hnutí společně se žlutou barvou odkazující k dávné, v historii zakotvené cejchovací tradici. Povinnost židů být takto označen na veřejnosti vytvářela atmosféru obav o vlastní existenci. Hvězda totiž nefungovala jen jako označení příslušnosti k jisté menšině, ale spíše jako terč pro každého, kdo by měl zájem je za terč považovat. Žlutý odznak měl v obyčejných lidech (ať už to byli židé nebo ne) vyvolat pocit odlišnosti, vytvořit bariéry a pomocí cílené propagandy podnítit nenávisť a strach.

Tato opatření způsobila, že se ulice ze dne na den změnilly na místa, kde se mezi sebou nestřetávají různí lidé, ale pouze židé s ne-židy. Nacisté zařadili židy zpátky do kategorie „bezectných lidí“ v níž se ocitali řady století předtím.

Psychologický dopad byl mnohdy na židovské obyvatele drtivější než fyzické strádání. „*Nikdo se neodvažoval vyjít ven na ulici se stigmatem na ruce, ale když už to bylo nutné, snažil se proplížít mezi lidmi nezaregistrován, s hanbou, utrpením a s očima připoutanýma k zemi.*“⁷⁸

⁷⁶ Srov. GLASS, J. M., *Nuremberg Laws* in *Encyclopedia of Genocide and Crimes Against Humanity*, svazek 2. Detroit: Macmillan Reference USA, 2005, 1500 str.

⁷⁷ „Tato židovská znamení měla různé podoby, od našitého pásku na rukávu, kolečka na kabátě, zvláštního klobouku (Praha), až po speciální kabát nebo živůtek. Většinou měla znamení žlutou barvu, která byla podle křesťanské tradice jako barva odpadlictví vyhrazena pro lidi vyloučené ze společnosti. Účelem viditelného označení bylo zamezit osobnímu styku křesťanů se Židy.“

JIRÁSKOVÁ, Gabriela; FRANKL, Michal. *Holocaust.cz* [online]. Institut Tereziánské iniciativy, 2011 [cit. 2011-03-03]. Středověké kořeny protizidovských předsudků. Dostupné z WWW: <http://www.holocaust.cz/cz2/history/antisemitism/history/medieval_antijudaism/medieval_antijudaism>.

⁷⁸(překlad autorky) „Nobody dared to go out into the street with the stigma on his arm, and if compelled to do so, tried to sneak through without being noticed, in shame and in pain, with his eyes fixed to the ground.“
Friedman, P., *Roads to Extinction: Essays on the Holocaust*, New York: Jewish Publication Society of America, 1980, str. 40

Jestliže někdo zapomněl nebo schválně nedodržel povinnost nosit na veřejnosti hvězdu, hrozilo mu vězení, což velmi často znamenalo fyzické násilí nebo dokonce smrt. Z židovských domácností tak známe případy, kdy si obyvatelé domu tvořili lístečky a tabulky s poznámkou, aby doma při odchodu nezapomněli svou hvězdu.⁷⁹ Židé se snažili hvězdu všemožně zamaskovat nebo vymýšleli různé způsoby jak od odznaku odvrátit pozornost. Jedním ze způsobů bylo přikrývání hvězdy na hrudi různými předměty. V některých oblastech to ale bylo zbytečné, neboť tamní úřady nařídily přidání zvláštní hvězdy na záda nebo dokonce na koleno.⁸⁰ Záminek pro potrestání židů však bylo nespočet a nikdo nemohl být na ulici ani ve svém vlastním domě klidný.

Tragický dopad nacistické ideologie měl v konečné fázi za následek smrt milionů nevinných lidí v koncentračních táborech, tyto oběti překračující hranice lidského chápání svou děsivou silou však formují význam židovské hvězdy do budoucna. Do plynových komor kráčely skupiny nevinných lidí, na jejichž hrudi svítila židovská hvězda, kterou tito lidé nosili se strachem a ponížením. Nacistický záměr vytvořit z hvězdy takto negativní symbol však měl ještě druhou stránku, se kterou nikdo nepočítal.

„Na základě nějakého světově rozšířeného impulzu se (hvězda) objevila okolo krkú milionů mladých židů. Hvězda se stala symbolem hrdosti a znamením, že se mesiánský⁸¹ sen stal skutečností.“⁸² Židé věřili, že za útrapy, jichž se jim dostalo v tomto životě, dojdou spásy v tom posmrtném. Zbytek světa (především Ameriku) ovládla solidarita a židé žijící mimo dosah Třetí říše ji vyjadřovali odbojným gestem veřejného přiznání se ke svému původu. A tak Davidova hvězda zkombinovala svou bojovnost s hrdostí a silným odhodláním. Židovská hvězda není primárně náboženským symbolem, je to symbol, jenž získal svůj věhlas právě proto, že byl cíleně zesměšňován a degradován. Její kořeny v sobě nesou stopy okultismu, alchymie, politiky a až v poslední řadě stopy víry. Židovská hvězda nabyla své nejsilnější symboliky právě v době 2. světové války, stala se v té době pojítkem všech židů na světě, z nichž někteří ji nosili z donucení a druzí naschvál.

⁷⁹ Srov. FRIEDMAN, P., *Roads to Extinction: Essays on the Holocaust*, New York: Jewish Publication Society of America, 1980, 616 str.

⁸⁰ Srov. tamtéž.

⁸¹ Mesianismus znamená v některých náboženstvích víru v příchod bohem seslaného spasitele. Typický je zejména pro pozdní judaismus, kde byl mesiáš chápán jako mocný vůdce, jenž vysvobodí židy z nadvlády tyranů. Některé židovské sekty v mesianismu spatřují spíše spásu jednotlivce, která se projeví v posmrtném životě.

⁸² (překlad autorky) „By some world-wide impulse it appeared around the necks of millions of young Jews. The star became a symbol of pride and a sign that the messianic dream had become a reality.“
KANOF, A., *Jewish Symbolic Art*, New York: Gefen Publishing House, 1996, str. 57

Tři roky po skončení 2. světové války byla židovská hvězda zanesena na vlajku státu Izrael a dodnes si pod ní představujeme jak představitele židovské národnosti, tak symbol pro judaismus jako takový.

3.3 Křesťanství

Křesťanské náboženství je celosvětově známo a prezentováno pod symbolem kříže. Tradice odkazuje ke smrti Ježíše Krista, jenž měl na tomto kříži zemřít a posléze vstát z mrtvých. Důvod pro zavedení právě symbolu kříže je tedy zřejmý, oslava Ježíšova zmrtvýchvstání v podobě kříže nahradila dříve používaný symbol ryby – jenž byl aktuální v době raného křesťanství ještě za Ježíšova života.

Přestože symbolem křesťanského náboženství není hvězda, několik velmi známých a důležitých hvězd se v něm objevuje. Asi nejdůležitější hvězdou v celé křesťanské tradici je úkaz, jenž zvěstoval příchod Ježíše Krista, tzv. Betlémská hvězda. Úkaz proto, že dodnes netušíme, zdali šlo o hvězdu či nikoli.

Bible obsahuje množství příkladů, v nichž hvězdy figurují, dokonce se v jedné pasáži Zjevení setkáme s hvězdou (na obloze), jejíž role je negativní (což nebývá příliš obvyklé): „*Když zatroubil třetí anděl, spadla z nebe veliká hvězda hořící jako pochodeň a padla na třetinu řek a na prameny vod. Jméno té hvězdy je Pelyněk. Třetina vod se tehdy obrátila v pelyněk a mnoho lidí kvůli těm vodám zemřelo, neboť zhořkly.*“⁸³ Můžeme však tvrdit, že tento čin má být formou Božího hněvu a hvězda zde působí pouze jako prostředek k jeho demonstraci. Není tedy „zlá“ sama ve své podstatě, ale stává se nástrojem potrestání.

Hvězdy se v Bibli vyskytují také ve spojitosti s Pannou Marií a jejím synem Ježíšem Kristem. Později se stávají významným atributem svatých a bývají umísťovány často nad hlavu do míst svatozáře. Je vidět, že hvězda má pro křesťanství důležitou roli, jestliže je spojována s ústředními biblickými postavami a zahrnuta ve svatozáři, která přímo souvisí s božstvím jako takovým.

3.3.1 Betlémská hvězda

Betlémská hvězda je pozoruhodný jev, který se těší pozornosti věřících, exegetů, astronomů i astrologů. Bible hvězdu zmiňuje v souvislosti s narozením Ježíše Krista v Betlémě. Narození mesiáše je událost, na kterou upozorňuje již Starý zákon: „*Vidím jej, i když to není teď, hledím na něj, i když ne zblízka: Vyjde hvězda z Jákoba, povstane žezlo z Izraele;*“⁸⁴ Tento

⁸³ Zj (8:10-11)

⁸⁴ Num (24:17)

verš předpovídá narození dítěte židovského původu, jež se stane „králem“ Izraele. Můžeme tedy předpokládat, že Židé očekávali znamení na obloze, jež jim oznámí příchod jejich spasitele. V případě že takto někdo uvažoval a opravdu očekával jakési znamení, za toto znamení mohl považovat také úkazy, jež s hvězdami nemají nic společného, ale jejichž objevení mohlo přesto vyvolat euforické nadšení u hluboce věřících lidí.

Na nebi tedy zazářila hvězda a její svit následovali mudrcové z Východu, putovali několik týdnů, až došli do Jeruzaléma a ptali se krále Heroda, kde je ten nově narozený židovský král, že spatřili na Východě jeho hvězdu a přišli se mu poklonit. Hvězda v tomto případě funguje jako symbol naděje a příchodu lepších zítřků, její funkcí je oslavovat příchod nového krále a přivést k němu ty, kteří se mu chtějí poklonit. Její navigační úloha může mít kořeny v klasické astronomické tradici používání hvězd v mořeplavbě. Projevy Betlémské hvězdy jsou však na rozdíl od obyčejných hvězd poněkud nadpřirozené. Bible totiž praví, že hvězda mudrce vedla tak, že je předcházela, dokud se nezastavila nad místem Ježíšova narození.⁸⁵ Celou cestu také svítila na východě (což je poněkud zvláštní, když víme, že se Betlém nachází jednoznačně na jih od Jeruzaléma).

Geografické nesrovnalosti nicméně této hvězdě ať už skutečné, nebo fiktivní neubírají na její symbolické hodnotě. O prokázání existence, nebo nalezení nejlogičtějšího vysvětlení Betlémské hvězdy bylo vedeno mnoho sporů. Obtížnost tohoto dokazování spočívá také v nejasném datu Ježíšova narození, které se historicky odhaduje na dobu okolo roku 4 př. n. l.⁸⁶ nebo 6 n. l.⁸⁷ Tyto varianty přicházejí v úvahu, pouze pokud bychom byli ochotni opírat se o Bibli jako o historický zdroj. Vykládat Bibli z historického hlediska by však bylo poněkud naivní, neboť se jedná o náboženský text, jenž si jako spousta jiných náboženských textů s historickou přesností hlavu příliš nelámou a jsou založeny na zcela jiných hodnotách. Snaha odhalit původ Betlémské hvězdy je proto jednou z možností jak zjistit, kdy došlo k narození Ježíše Krista.

Existuje mnoho teorií, které se snaží objasnit původ tohoto úkazu (za předpokladu, že tedy skutečně nastal). Některé z nich se opírají o čistě racionální vysvětlení, zatímco ostatní nevylučují ani jiné možnosti. R. M. Jenkins, lektor a člen astronomické společnosti Bristol, dělí tyto teorie do pěti skupin:

⁸⁵ Srov. Mat (2)

⁸⁶ V roce 4 př. n. l. zemřel král Herodes Veliký, za nímž přišli mudrcové z Východu.

⁸⁷ V roce 6 n. l. doložitelně probíhalo sčítání lidu, na které se měl Josef s Marií dostavit.

- 1) astronomický úkaz
- 2) astrologický úkaz
- 3) mimozemský úkaz
- 4) zázrak
- 5) fikce⁸⁸

1) Astronomický úkaz by znamenal, že v době narození Ježíše Krista bylo možné ze Země pozorovat výbuchu supernovy, průlet komety nebo jinou ryze astronomickou událost. To by však znamenalo, že tuto událost pozorovali také jiné kultury a ne jen ta židovská. V takovém případě by musely existovat nějaké písemné zmínky o podobném jevu, jelikož astronomie byla v té době velmi populární a rozšířený obor (např. v Indii nebo v Číně), jenže nejsou. Výbuch supernovy nebo jiná podobně důležitá událost by tedy zcela jistě vyvolala veliký zájem. Naproti tomu zjevení komety bylo ve starých dobách považováno za špatné znamení. Lidé se obávali, že nastanou pohromy ve formě hladu, válek nebo nemocí, je proto nepravděpodobné, že by zrovna kometa měla symbolizovat právě Ježíšovo narození.

2) Další teorie se staví na stranu astrologie a tvrdí, že to, co mudrci viděli na obloze, nebyla hvězda nýbrž *konjunkce planet*⁸⁹. Možností je několik (trojitá konjunkce Saturnu a Jupitera v roce 7 př. n. l., série konjunkcí zahrnující planety a hvězdu Regulus v roce 3 a 2 př. n. l., *heliakický východ*⁹⁰ Jupitera a jeho zakrytí Měsícem v roce 6 př. n. l. a konjunkce Jupitera s Venuší v roce 2 př. n. l.)⁹¹. Nejzajímavější možností je zřejmě trojitá konjunkce Saturnu a Jupitera (která sice nastala už v roce 7 př. n. l., ale přesto stojí za zvážení především proto, že zúčastněné planety mají důležité vlastnosti). Saturn je považován za planetu symbolizující židovský lid a Jupiter nese odpradávná přívlastek hvězdy královské. Konjunkce, které proběhly během toho roku třikrát, jistě musely vyvolat i v lidech, kteří astrologii nerozumí vlnu zájmu. Zajímavým faktem je také to, že ke konjunkcím na obloze docházelo v souhvězdí ryb, jež jsou posledním znamením zvěrokruhu a značí konec jednoho věku (spojitost s rybou

⁸⁸ Srov. JENKINS, R., The Star of Bethlehem and the comet of AD 66, In *Journal of the British Astronomy Association*[online]. 2004, číslo 114

Dostupné z WWW: <<http://www.bristolastro.org.uk/uploaded/BAAJournalJenkins.pdf>>.

⁸⁹ Znamená, že se z pohledu Země dostanou dvě nebo více těles do stejné polohy/vzájemného zákrytu.

⁹⁰ Znamená, že hvězda/planeta je po delší době neviditelnosti opět spatřitelná nad východním obzorem, těsně před východem Slunce.

⁹¹ Srov. JENKINS, R., The Star of Bethlehem and the comet of AD 66, In *Journal of the British Astronomy Association*[online]. 2004, číslo 114

Dostupné z WWW: <<http://www.bristolastro.org.uk/uploaded/BAAJournalJenkins.pdf>>.

jako znakem křesťanství je rovněž zřejmá). Rok na to následovala další astrologická událost a to heliakický východ Jupitera, který by mohl částečně vysvětlovat hvězdu na východě, jež vedla mudrce.

Ať už je původ Betlémské hvězdy jakýkoli ani jedna z astrologických či astronomických vysvětlení nesouhlasí s údajným rokem Ježíšova narození. Nejedná se však o nijak skandální zjištění, je všeobecně známo, že rok jedna, jako rok narození Krista není historicky přesný.

3) Samozřejmě není příliš pravděpodobné, že by Betlémská hvězda měla něco společného s mimozemským původem – tedy s existencí mimozemských civilizací, nicméně i dnes často slyšíme o tom, že byl někdo svědkem výskytu UFO. Tato možnost by asi nejlépe vysvětlovala skutečnost, že „hvězda“, kterou mudrci následovali, šla celou cestu před nimi, až nakonec zmizela nad místem narození Krista. Představa jakési létající, zářící hvězdy, která se vznáší před karavanou a vede mudrce k jesličkám, je sice poněkud kuriózní, ale vyloučit zcela nelze.

4) Čtvrtá možnost je samozřejmě nejvehementněji prosazována samotnými věřícími. Pro racionálně myslícího člověka je možnost, že nastal zázrak stejně pravděpodobná jako výskyt UFO. Nesmíme však zapomínat, že narození „syna Božího“ je událost, jež musela být zákonitě provázena nějakými zázraky, už jen pro potvrzení předpokladu, že se jedná o zcela výjimečné dítě, spasitele a nového krále židovského.

Tato dvě zdůvodnění jsou poněkud iracionální, ale křesťanství samo o sobě je postaveno na víře, tudíž jestliže nemůžeme s jistotou vyvrátit, že se něco podobného nestalo, nemůžeme to ani popírat.

5) Pátou a poslední možností je varianta literární fikce. Známe příklady různých jiných osobností z oblasti náboženství, jakými jsou např. Krišna, Buddha, Mojžíš, Quetzalcoatl, Ormuzd a další.⁹² Všechny tyto osobnosti se narodily v době, kdy na obloze zářila hvězda, která oznamovala jejich příchod. Můžeme tedy vidět, že náboženská víra ráda pracuje s hvězdou, která má na tuto událost upozorňovat. Křesťanství jakožto relativně mladé náboženství vygenerované z judaismu tento fenomén rovněž přijalo.

⁹² Srov. BROOKS, D. M., *The Necessity of Atheism*, Sioux Falls: NuVisions Publications, 2007, 216 str.

Literární fikce patří mezi jedno z těch přijatelnějších vysvětlení existence Betlémské hvězdy v Bibli. Ježíš Kristus by neměl dostatečně vysokou reputaci, kdyby jeho příchod nějakým způsobem nezasáhl do života na obloze.

V křesťanské tradici opět stojíme před konceptem božstva, jež se projevuje skrze úkazy na obloze a Betlémská hvězda je toho jasným důkazem.

3. 3. 2 Hvězdy jako atribut

V křesťanské ikonografii se hvězdy ve svatozáři jako atribut světců téměř neobjevují. Asi jediný příkladem je osobnost Jana Nepomuckého z českého prostředí, která bývá zobrazována s pěti hvězdami a dalšími atributy jakými jsou např. kříž v ruce, prst přes ústa atd. Mnohem zajímavější znázornění hvězd však najdeme v Bibli, konkrétně v knize Zjevení. Ježíš Kristus a Panna Marie mají v Bibli specifické postavení a tak bývají doprovázeni zvláštními vizuálními efekty (nejen hvězdami).

Postava Ježíše bývá v knize Zjevení často spojována s jitřenkou: „*Já Ježíš jsem poslal svého anděla, aby vám v církvích svědčil o těchto věcech. Já jsem ten kořen a rod Davidův, jasná jitřenka.*“⁹³ Tato metafora má určité opodstatnění. Jitřenka je považována za posla Slunce, můžeme ji pozorovat těsně předtím, než Slunce ráno vyjde na oblohu. Stejně tak může Ježíš fungovat jako posel Boží, narodil se proto, aby lidem přinesl zprávu o Bohu a jeho lásce, milosti atd. Aby jim řekl, že to co bude následovat po něm, je nástup nebeského království. Stejně jako jitřenka signalizuje východ Slunce a příchod nového dne, tak stejně Ježíš předpovídá příchod Boha a nového království.

Z astronomického hlediska je však tato paralela mezi Ježíšem a jitřenkou trochu zavádějící. Jitřenka je označení pro hvězdu/planetu, která na ranní obloze zůstává být vidět jako poslední.⁹⁴ Často bývá jitřenkou Venuše, ale není to pravidlem, může se stát, že je jí také jiná hvězda (v létě např. Sirius, nebo jiná hvězda např. ze souhvězdí Orionu). Spojovat Ježíše s „jasnou hvězdou jitřní“ je proto vyjádření, které by v očích křesťana mohlo vyvolávat určitou nedůvěru. Jestliže se podstata jitřenky může noc co noc měnit a může být kdykoli zastoupena jinou hvězdou, proč by se nemohla měnit také osobnost mesiáše. Funkce zůstává, ovšem osobnost je nejistá. V okamžiku, kdy si toto uvědomíme, může nám připadat volba jitřenky jakožto paralely Ježíše poněkud nešťastně zvolená.

⁹³ Zj (22:16)

⁹⁴ Stejně tak večernice je označení pro hvězdu, která je večer vidět jako první (opět to nemusí být nutně Venuše).

Panna Marie je v Bibli rovněž zobrazena v přítomnosti hvězd: „*Na nebi se ukázalo veliké znamení: žena oděná sluncem, pod jejíma nohama měsíc a na hlavě měla korunu dvanácti hvězd. Byla těhotná a křičela bolestí, neboť začínala rodit.*“⁹⁵ V modlitbách se oslovení „královna, matka boží/matka milosrdenství...“ objevuje také často. Marie se nejen díky tomu že porodila Krista, ale hlavně na základě svého *nanebevzetí*⁹⁶ dostala do postavení královny nebes. Tato funkce vyžaduje patřičný symbol moci a tím se stala právě koruna z hvězd. Ty symbolizují výjimečnost jejího majestátu, neboť se nejedná o jakoukoli korunu, nýbrž korunu z hvězd.

Marie má mnoho přívěsků, jedním z nich je také Stella Maris (lat.) – hvězda mořská. Toto označení má patrně původ ve středověkém hymnu Ave, Maris Stella – Zdrávas, hvězdo mořská, jehož první verš začíná právě tak.⁹⁷ Důvod proč získala Marie toto pojmenování, spočívá zřejmě v její schopnosti vést. Hvězda mořská je symbol nejen naděje, ale hlavně vedení – s ním vše souvisí. Stejně jako mořeplavci rozpoznávají na obloze Severku a řídí se podle ní. Tak podobně křesťané hledají Pannu Marii a následují ji, samozřejmě obrazně řečeno. Panna Marie je zárukou správné cesty, naděje, víry a touhy následovat.

3.4 Symbol rudé hvězdy

Totalitní režimy, stejně jako náboženství, velmi rády pracují se symboly. Jejich prostřednictvím je do světa vysílán určitý manifest idejí, kterých se má příslušný režim držet. Revoluční hnutí (především taková, která nakonec vyústí v nastolení totalitního režimu) mají schopnost vyvolávat v davech tendence nekriticky následovat autoritami předkládané symboly. Tohoto faktu si jsou zástupci a demagogové všech režimů samozřejmě vědomi, a tak je veškerá propaganda zacílena na užití jasných symbolů, úderných hesel a vazeb na národní hrdost, náboženství nebo historii.

Historie pěticípé⁹⁸ Rudé hvězdy začíná v období ruské občanské války. V tomto ozbrojeném konfliktu se proti sobě postavili radikální levicoví bolševici snažící se z Ruska vytvořit

⁹⁵ Zj (12:1-2)

⁹⁶ Nanebevzetí Panny Marie bylo vyhlášeno jako dogma apoštolskou konstitucí v roce 1950 papežem Piem XII.

⁹⁷ Srov. HENRY, H., *Ave Maris Stella* in *The Catholic Encyclopedia*, New York: Robert Appleton Company, 2011, Dostupný z WWW: <http://www.newadvent.org/cathen/02149a.htm>

⁹⁸ „Tvar této hvězdy je patrně symbolickým protějškem bývalého carského orla: Orel, který se vznáší na nebi a zejména ve svém dvouhlavém tvaru, je dávným symbolem slunce, slunečního božstva, znamená totiž vládu "z Boží milosti", legitimní vládu hierarchickou a zároveň světovládný nárok pravověrného císařství. Naproti: tomu pěticípá hvězda svým tvarem zobrazuje člověka (hlava a čtyři údy) a je vůbec symbolem člověčenství (pět smyslů - pět lidských plemen – pět pevnin), znamená tudíž laickou vládu z vůle lidu, na základě materialismu a sjednocení proletářů všech zemí: "zítka lidský rod", internacionální humanitu.“

SCHWARZENBERG, K., Pěticípá hvězda v moderní heraldice. *Heraldický časopis*. Březen 1948, 1, s. 4 - 7. Dostupný z WWW: <<http://www.historie.hranet.cz/heraldika/pdf/hc1948-1.pdf>>.

socialistický stát a opozice složená z monarchistů až po liberály a umírněné socialisty. Podnětem pro vypuknutí konfliktu bylo převzetí moci bolševiky po Říjnové revoluci a vytvoření sovětské vlády v čele s Vladimírem I. Leninem (1870 – 1924). Válka začala v roce 1917 a skončila vítězstvím bolševiků v roce 1920. Toto vítězství mělo v konečném důsledku dalekosáhlý dopad na ruskou ekonomiku a bylo počátkem nastolení jedné z nejtvrděších diktatur trvajících až do 80. let 20. století.

Ve velmi krátkém časovém intervalu došlo v Rusku k podstatným změnám ať už ve státním zřízení až po ukončení účasti v 1. světové válce. Příslibem relativní svobody a rovnosti všech občanů bylo odstartováno hromadné rozkrádání majetku soukromě podnikajících zemědělců, na jehož konci Rusko zasáhl ničivý hladomor.

Symbolika Rudé hvězdy má kořeny už ve vnímání vůdčí ideologie jako takové. K socialismu jenž se opíral o myšlenky Karla Marxe, byl připojen ještě jeden, hlubší smysl. Bolševici vtiskli ryze politickému směru náboženský podtext. Sovětský ekonom Stanislav G. Strumilin (1877 – 1974) srovnává socialismus s prací Ježíše Krista a tvrdí, že díky němu bude možné nastolit „pozemské království bratrství, rovnosti a svobody“. Leninův kult osobnosti, který odstartoval v srpnu 1918 poté, co na něj byl spáchán atentát, v důsledku vyvolal bizarní náboženský výklad. Lenin byl označen za postavu, podobnou Kristu, ochotnou zemřít pro veřejné blaho. Skutečnost, že na následky atentátu nezemřel, dodaly situaci potřebnou senzačnost a obdařily jej zázračnou mocí.⁹⁹

Vůdci bolševické strany si byli vědomi mocného vlivu symbolů na vnímání lidí. Skutečnost, že se nacházeli v pozici, kdy měli zaujmout davy především rolnických občanů, znamenala volbu jasného symbolu, který se dá snadno vštípit do povědomí mas. Za použití silné propagandy byl na veřejnost 19. dubna 1918 uveden odznak Rudé armády: kladivo a srp uvnitř rudé hvězdy. Motiv kladiva a srpů oslavoval spojení dělníků a rolníků, kteří se konečně spojili v boji za revoluci a její obranu.¹⁰⁰

Rudá hvězda, nejelementárnější symbol Rudé armády, měla náboženskou konotaci hluboce zakořeněnou v selském folklóru. Leták Rudé armády ze stejného roku vysvětloval vojákům, proč se rudá hvězda objevuje na sovětské vlajce a jejich uniformách. Jak praví jedna lidová pohádka:

Byla jednou krásná dívka jménem Pravda. Ta na svém čele nosila hořící rudou hvězdu, která ozařovala celý svět a přinášela mu světlo, spravedlnost a štěstí. Jednoho dne však Pravdě

⁹⁹Srov. FIGES, O., KOLONITSKII, B., *Interpreting the Russian Revolution: the language and symbols of 1917*. New Haven: Yale University Press, 1999. 198 s.

¹⁰⁰Srov. STITES, R., *Revolutionary Dreams: Utopian Vision and Experimental Life in the Russian Revolution*, New York: Oxford University Press, 1988. 307 str.

hvězdu ukradla zlá Lež, jejímž cílem bylo na svět seslat tmou a neštěstí. Vlastnictvím hvězdy Lež získala vládu nad světem. Mezitím k sobě Pravda svolala obyčejný lid a požádala jej, aby jí pomohl získat hvězdu zpět a vrátit tak světu světlo a spravedlnost. Mládež jí pomohla Lež porazit a svrhnout její vládu načež všechny zlé síly uprchly před světlem jako „sovy a netopýři“ a jednou provždy lidé opět žili spravedlivě.

Tento leták měl za úkol vysvětlit, že Rudá hvězda je hvězdou Pravdy a vojáci Rudé armády jsou stateční bojovníci, kteří bojují proti Lži a jiným stoupencům zla. Rudá hvězda tak symbolizuje zájmy všech chudých rolníků utiskovaných Lží v boji za svobodu a pravdu.¹⁰¹ Význam Rudé hvězdy se tedy přesunul z racionální utopie k nábožensko-mytickému příběhu dobra a zla. Tato hvězda postrádající jakýkoli hlubší politický význam se zakrátko dostala na stovky plakátů a obalů knih a dodnes působí jako komunistický symbol po celém světě. Z různých zdrojů pocházejí také další informace o původech Rudé hvězdy. Jedna z nich dokonce říká, že pěticípá hvězda byla poprvé představena židy, kteří zastávali důležité funkce v první Sovětské vládě a na vojenských postech. Údajně bylo jejich cílem podporou revoluce vytvořit z Ruska svou zemi zaslíbenou. Ať už je na těchto domněnkách něco pravdy či nikoli do užívání velmi brzy přišla pěticípá hvězda, která měla symbolizovat revoluci na pěti kontinentech.¹⁰²

Rudá hvězda je symbol, který má v novodobých dějinách důležité postavení. Byly doby, kdy jsme se s ní mohli setkat prakticky na každém kroku, zatímco dnes se její neuvážené použití *trestá*.¹⁰³ Stejně jako jiné totalitní symboly si také ona zažila období věhlasu, strachu i následného odsouzení. V historii ztvárnění hvězdy se jedná o smutnou kapitolu, v níž je téměř aristokratickému symbolu přisuzována role v ideologii, jež na několik desetiletí zásadně ovlivnila chod nejen evropských dějin. Rudá hvězda je ještě dnes jedním ze symbolů komunistických zemí v různých částech světa a můžeme ji tak najít na vlajkách, bankovkách a dalších oficiálních i neoficiálních národních symbolech.

Tato kapitola se zabývá hvězdami v ideologiích a náboženstvích současně, neboť tyto dvě odvětví fungují na podobných základech a mnohdy se protínají v těch nejméně očekávaných souvislostech.

¹⁰¹ Srov. FIGES, O., KOLONITSKII, B., *Interpreting the Russian Revolution: the language and symbols of 1917*. New Haven: Yale University Press, 1999. 198 s.

¹⁰² Srov. KHVOSTOV, M., *The Russian Civil War (1) The Red Army*, Oxford: Osprey Publishing, 1996, 48 str.

¹⁰³ Kdo podporuje nebo propaguje komunistické, nacistické nebo jiné podobné hnutí, tím, že užívá, vystavuje nebo šíří symboly tohoto hnutí, jako je zejména hákový kříž, symbol SS, šipkový kříž, srp a kladivo, pěticípá rudá hvězda bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta. Srov. novela zákona č. 140/1960 Sb., trestní zákon, § 260 a 261

Stejně jako ideologie i náboženství mají za úkol strhnout lidskou pozornost, přesvědčit je, že jejich pohled na situaci/na svět je správný a pohled/víra ostatních lidí nikoli. K prosazení myšlenek a cílů se užívají symboly, které lidskou mysl stimulují a podněcují k určitému chování. Symbol hvězdy hraje vždy velmi důležitou roli a emoce, které se k němu váží, jsou buď velmi kladné, nebo naopak. Svou výjimečností hvězda nikdy nespadá do neutrální zóny a její zobrazení vyvolává v lidech silné reakce.

4 HVĚZDY V LITERATUŘE

Hvězdy se v literatuře i dramatu vyskytují poměrně často. V podstatě jakákoliv scéna odehrávající se v noci obsahuje popis noční oblohy s tím, že je-li jasno, zmínka o hvězdách se dozajista objeví. Hvězdy svítí hlavním hrdinům na cestu a ti se k nim mohou obracet se svými těžkostmi i přáními.

Velmi často také vytvářejí kulisu pro navození romantické atmosféry a nejen to, v některých případech bývají dokonce přímo zúčastněné a zasahují do průběhu vztahu mezi dvěma lidmi. Příklad můžeme nalézt např. v tragédii Williama Shakespeara *Romeo a Julie*. V tomto díle najdeme hned několik odkazů k hvězdné obloze. Hvězdy se objevují, už když Romeo vstupuje na ples Kapuletů a je v nich zachycena předzvěst něčeho špatného:

*„Mám strach, že časně; duch můj předvídá
zlý následek, jenž, zapsán ve hvězdách,
neblaze počne strašlivý svůj běh
při noční slavnosti, a odporný
můj život, v prsou skrytý, skončí mrzkou
jakousi pokutou nečasné smrti.“¹⁰⁴*

Poté co se Romeo dozvídá o smrti Julie „zapírá hvězdy“¹⁰⁵, stejně tak když se nachází v hrobce Kapuletů, vyčítá jim jejich nepřejícnost a závist se slovy:

*„Strach maje zůstanu vždy u tebe,
a temný noci palác nikdy již
neopustím: zde, zde pobudu s červy,
jež jsou tvé komorné; zde rozložím
na věčné časy stánek svůj, a jařmo
zlozávistivých hvězd setřesu s těla
světem sytého.“¹⁰⁶*

¹⁰⁴ SHAKESPEARE, W., *Romeo a Julie*, přel. Josef Čejka, [cit. 2011-03-03].

Dostupné z WWW: <http://www.phil.muni.cz/kapradi/hotove_texty/Cejka_RJ.pdf>.

¹⁰⁵ Srov. tamtéž.

¹⁰⁶ Tamtéž.

Za zmínku stojí také funkce hvězd jakožto přirovnání k lidským očím respektive jejich použití v souvislosti s popisem jasu v očích. „*Představa mihotavého lesku v očích vede často básníka k tomu, že oči přirovnává k hvězdám. Srov. verše Appollinairovy ve sbírce Alcools: Ses yeux brillaient comme des astres.*“¹⁰⁷ V zahraniční i české literatuře můžeme najít nespočet takových přirovnání. Romeo ve slavné balkonové scéně hledí na Julii a říká:

*„Jaká to smělost, ke mne nemluví:
dvě nejpěknější nebes hvězdy majíc
co jednat, prosí, aby na obloze,
než přijdou, oči její svítily.
Na nebi oči její, v tváři hvězdy?
Jejího líce jasnost zhanbila
by hvězdy, jako lampu denní zář:
a oko v nebes povětrné říší
by tak se skvělo, že by ptactvo pělo,
a noc že přišla ani nevědělo.“*¹⁰⁸

Romeo opěvuje krásu a zář Juliiných očí a v určité chvíli (5. verš) sám není schopen určit, zda v jejích očích svítí hvězdy, nebo jsou hvězdy na obloze její oči.

Největší podnět k rozšíření metafory „hvězdy očí“ v české literatuře dal Julius Zeyer. Před ním se s ní shledáváme jen u Klicpery, Rubeše, a Špindlera. Jeho vliv patrně uvízl také v tvorbě Krásnohorské, Vrchlického, Čecha, Durycha a Raise. Zeyer pracuje s tímto motivem v různých podobách, ať už v přirovnání zdůrazňuje klidný svit hvězdy na temném nebi nebo oči hvězdami přímo nahradí.¹⁰⁹

Julius Zeyer se však nesoustředil na symboliku hvězd pouze jako na prostředek pro popis lidských očí. V jeho tvorbě můžeme najít také román, jenž je symbolu hvězdy přímo „věnován“.

¹⁰⁷ Jeho oči svítí jako hvězdy. POLÁK, Václav. *Naše řeč* [online]. 2008 [cit. 2011-04-28]. Oči u J. Zeyera. Dostupné z WWW: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3601#_ftn1>.

¹⁰⁸ SHAKESPEARE, W., *Romeo a Julie*, přel. Josef Čejka, [cit. 2011-03-03]. Dostupné z WWW: <http://www.phil.muni.cz/kapradi/hotove_texty/Cejka_RJ.pdf>.

¹⁰⁹ Srov. tamtéž.

4.1 Zeyerův Dům U tonoucí hvězdy

Děj románu se odehrává v Paříži, tam český lékař Severin potká v nemocnici Slováka Rojka, spřátelí se s ním a díky němu se mu naskytne příležitost poznat dům, jímž je již dlouhou dobu fascinován. Severin má tušení, že je tento dům opředen nějakým tajemstvím. Dům svým vzezřením působí na hlavního hrdinu přímo čarovně a vyvolává v něm různé nadpřirozené představy a vjemy. Je si jist, že jeho obyvatelé musejí být velmi zajímaví lidé a je odhodlán se do tohoto domu podívat. Při jedné příležitosti je přítomen sejmutí tabule nějakého železníka, pod níž se nacházel symbol hvězdy. „(...) uviděl jsem zazděný rozpuklý jakýsi znak, zbytek, myslím, bývalého portálu. V tom znaku rozeznával jsem určitě heraldicky stylizované vlny a mezi nimi hvězdu. Od té doby pokřtil jsem tento černý dům „U tonoucí hvězdy“.“¹¹⁰

Pod tímto přívískem pak dům nadále vystupuje v celém románu. Sejmutí tabule a odhalení tohoto symbolu znamenalo jakýsi spouštěcí mechanismus pro Severinovo zasvěcení do komunity obyvatel této budovy. Název „U tonoucí hvězdy“ je zvolen nejen na základě zobrazených vln s hvězdou uprostřed, ale také z důvodu melancholie, kterou v hrdinovi objekt vyvolává. Severin tento název zvolil ještě před tím, než byl obeznámen s osudy nájemníků, které, jak se později ukáže, hvězda přímo symbolizuje.

Severin má do jisté míry abstraktní představu o zemi, jež je založena na astronomických faktech, které ne každý člověk úplně vnímá. „Celou viděl jsem ji, zemi naši, letící šíleně neobsáhlým prostorem kosmu, letící někam za nepochopitelným, neznámým cílem.“¹¹¹

Podobné představy má také Rojko, Slovák, kterého Severin potká v nemocnici a který za stavu blouznění popisuje zemi podobným způsobem. „Hvězdy, hvězdy, hvězdy! Co jich je, co jich je! Je jich přívál, a hle, démon vleče tu naši zemi, drží ji za zelené její vlasy, letí s ní, letí, letí! Topí se s ní do bílé pěny rozbouřené Mléčné dráhy, do víru zběsile z oběhu vymknutých konstelací, do tůní přišerných vlasatic¹¹², do varu praskajících, roztržštěných sluncí! Teď vleče ji černým prázdňem! Úpí ta stará naše matka, úpí! Ó macecho, jak jsi zbrocená krví, jak jsi poskvrněná neřestí! Ale je mi tebe líto přece. Nesud' ji, Bože – jsi-li!“¹¹³

Tento podobný názor je hlavním pojítkem mezi oběma postavami. Jenže zatímco Severin vnímá celou skutečnost spíše jako pozorovatel, Rojko zdá se být přímým účastníkem, jeho prožívání je mnohem subjektivnější. Jako by se vše, co popisuje, dělo jemu samotnému. Démona, jenž vleče naši zemi, můžeme interpretovat také jako vinu, která vleče Rojkovo svědomí. Co se týče Rojkovy osoby, je zde i další odkaz na jeho svědomí a tím je samotná

¹¹⁰ ZEYER, J., *Dům U tonoucí hvězdy*, Český Těšín: Chvojko nakladatelství, 1996, str. 6

¹¹¹ Tamtéž str. 11

¹¹² Vlasatice – zastaralý výraz pro kometu.

¹¹³ Tamtéž str. 15

hvězda na zdi domu. Tonoucí hvězda v podstatě symbolizuje jeho vlastní osud. „*Sám zdál se mi tonoucí, poloutonulou hvězdou, ztroskotanou lodí proti skaliskům života.*“¹¹⁴ Rojkova postava má v sobě několik rysů romantického hrdiny, jenž je ne vlastní vinou vyčleněn ze společnosti. Je to člověk, který by byl rád zbožný, ale není toho schopen, zároveň je nešťastně zamilován a je příčinou neštěstí ženy, kterou miluje. Svým tvrzením, že je schopen navázat kontakt s bytostmi obývajícími i jiné hvězdy, než je naše zem¹¹⁵ působí na Severina dojemem podivína, ovšem zároveň k němu cítí jakousi náklonnost. Tonoucí hvězda je výraz, jenž dokonale vystihuje Rojkovu osobnost, který, ač je dobrým člověkem, způsobil neštěstí dvou lidí a nyní se utápí ve vlnách svého svědomí.

Rojkova postava však není zdaleka jediná, která v tomto románu působí tragickým dojemem. V podstatě každý obyvatel domu U tonoucí hvězdy má velmi smutný životní příběh ať už se jedná o kteroukoli ženu z „klece pomatených“ nebo prostitutku Virginii. „*Co zapomenutých vzdechů a výkřiků, modliteb a kleteb slyšel tedy teprve as ten starý dům ve vetších svých, ale pevných zdech! Co zapadlo a utonulo v jeho stínu as tonoucích hvězd! Ó té pomíječnosti lidských osudů!*“¹¹⁶ Další interpretace se nemusí omezovat pouze na obyvatele domu, ale může sahát mnohem dál a zahrnovat celou lidskou společnost podléhající zkáze, tonoucí v „materialistickém a barbarském proudu doby“. Hvězda odráží jednotlivé osudy lidí, které jsou ve své podstatě velmi podobné a podporuje interpretaci domu jako mikrokosmu světa.¹¹⁷

Rojko o sobě tvrdí, že je moderním člověkem s vlastnostmi přechodní doby. 19. století a jeho pozitivistický způsob nazírání na svět člověka vzdaluje poznání, na jaké byl dosud zvyklý. Tento konflikt v poznání je založen na zápasu mezi vědou a náboženstvím, o kterém se Rojko přímo zmiňuje. „*Humor toho vážného boje leží v tom, že oba zápasníci dělají nároky na neomylnost. Lidé moderní pak trpí obyčejně tím, že buď nevěří, a přece v skrytu duše po nějaké víře prahnou, nebo že věří sice, - ale ne už pevně, bez celého moře pochybenství, a že by rádi ty dvě neomylnosti nějak v souhlas uvedli.*“¹¹⁸ Z tohoto konfliktu také pramení Rojkův vztah ke hvězdám na obloze: „*Astronomii nestuduji, chybí mi k tomu základy věd pomocných, ale miluji hvězdy jako pohan. Pojímání hvězdy u pohanů, přes všechny nevědomosti a omyly,*

¹¹⁴ ZEYER, J., *Dům U tonoucí hvězdy*, Český Těšín: Chvojkovo nakladatelství, 1996, str. 26

¹¹⁵ Srov. Tamtéž str. 30

¹¹⁶ Tamtéž str. 38 - 39

¹¹⁷ Srov. PYNSENT, R. B., Název Zeyerova díla *Dům „U tonoucí hvězdy“* in *Julius Zeyer texty, sny, obrazy*, Písek: k vydání připravilo nakladatelství ERM, vydalo Městské muzeum ve Vodňanech a Společnost Julia Zeyera, 1997, 182 str.

¹¹⁸ ZEYER, J., *Dům U tonoucí hvězdy*, Český Těšín: Chvojkovo nakladatelství, 1996, str. 37

bylo snad pravdě bližší než střízlivý suchopár našich hvězdářů.“¹¹⁹ Rojko si je vědom toho, že tehdejší věda nabízela odpovědi na spoustu racionálně zaměřených otázek, ale není zcela uspokojen z duchovního hlediska. Sám sebe ve svém vztahu k hvězdám srovnává s pohanem také proto, že pohled věřících na hvězdy nepředpokládá existenci i jiných světů, než je ten náš. Bible se o něčem takovém nezmiňuje, tudíž je toto téma z hlediska křesťanství tabu. Zatímco Rojko je přesvědčen o tom, že dokáže cestovat mezi různými světy existujícími na různých hvězdách a komunikovat s jejich obyvateli.

Použití slova „hvězda“ pro označení domoviny nějakých živých tvorů je samozřejmě neadekvátně zvoleno za předpokladu, že máme na mysli reálné existující organismy. Jakákoli hvězda ve vesmíru je přinejmenším stejně žhavá jako naše Slunce a tudíž je existence života na ní (z hlediska námi dosažených znalostí) vyloučena. V tomto případě hvězda odkazuje k slunečním soustavám, jejichž planety ze země nevidíme, ale záře jejich „sluncí“ může být pro Rojka důležitá pro navázání vizuálního kontaktu a tvorbu jakési pomyslné trajektorie své cesty.

Tento názor můžeme zastávat pouze za předpokladu, že Rojko svou komunikací zakládá na spojení s něčím/někým hmotným. Bytosti, o kterých se zmiňuje, mohou být stejně dobře chápány z čistě duchovního hlediska bez jakéhokoli materiálního základu. V tom případě, by jejich výskyt na „hvězdách“ byl zcela irelevantní. Tuto variantu podporuje fakt, jakým esoterika vnímá tělo člověka. Hvězda v tom případě zastupuje Rojkovo a Severinovo astrální já. Pojetí astrálního těla chápe každého člověka jako vlastníka dvou těl. Duchovní tělo, které má podobný tvar, jako to fyzické se může od hmotného těla oddělit¹²⁰ a možná tak i cestovat do jiných světů na jiné „hvězdy“.

Dům U tonoucí hvězdy je zvláštní lokalita a hraje v románu podstatnou roli. V literatuře se často objevují místa, jejichž charakter má vliv na jednání postav. Příkladem může být např. román Emily Bronteové – Na Větrné hůrce. Ústřední postavy tohoto románu se chovají podle toho, z jaké usedlosti pocházejí neboť místo, kde žijí, utváří jejich osobnost. V domě U tonoucí hvězdy je to však naopak. Jeho existence a okolí postavy neutváří, ale spíše reprezentuje.

¹¹⁹ Tamtéž str. 30

¹²⁰ Srov. PYNSENT, R. B., Název Zeyerova díla Dům „U tonoucí hvězdy“ in *Julius Zeyer texty, sny, obrazy*, Písek: k vydání připravilo nakladatelství ERM, vydalo Městské muzeum ve Vodňanech a Společnost Julia Zeyera, 1997, 182 str.

5 HVĚZDY OKOLO NÁS

Lidé jsou hvězdami doslova obklopeni a to nejen v noci, když se rozzáří na nebi, ale různé variace jejich zobrazení můžeme spatřit na výtvorech všude okolo nás.

5.1 Vexilologie¹²¹

Hvězda (v klasické podobě – tedy pěti nebo šesticípá) se vyskytuje na vlajkách nejméně šedesáti států světa.¹²² Toto číslo je pohyblivé v závislosti na tom, jak vnímáme vícecípé hvězdy, zda jim tento statut ještě přisuzujeme či jsou již považovány za slunce (které je samozřejmě také hvězdou, ale ze symbolického hlediska jej tak nevnímáme).

Samostatnou kapitolu tvoří vlajky států, na nichž nalezneme vyobrazení některého ze souhvězdí. Prvenství patrně zastává vlajka státu Brazílie¹²³ (viz příloha č. 12). Při bližším prozkoumání modrého pole jasně rozpoznáme tvary souhvězdí Jižního kříže, Velké Medvědice, Hydry, Škorpiona a Jižního trojúhelníku.

Nic jiného než astronomické útvary najdeme na vlajce amerického státu Aljaška (viz příloha č. 13) ta je tvořena modrým pozadím a uprostřed se nachází asterismus Velkého vozu společně se Severkou. K této vlajce se váže zajímavý příběh. Byla totiž navržena teprve třináctiletým chlapcem Benny Bensonem (viz příloha č. 14) v rámci školní soutěže. Porotě se jeho návrh zalíbil svou jednoduchostí a přesto výraznou symbolikou, a tak byla 2. dubna 1927 vlajka oficiálně přijata.¹²⁴ Není nijak složité vyložit si významy, které zde můžeme spatřit. Modré pozadí má symbolizovat temnou oblohu aljašské divočiny, Severka jasně odkazuje k umístění státu na severu Ameriky, zatímco část souhvězdí Velké medvědice zmiňuje medvěda jakožto typické zvíře.

Obliba zasazování hvězd do vlajek států má patrně kořeny hluboko v heraldice, ve které se se symbolem hvězdy rovněž setkáváme velice často. Nespočetně krát se hvězda vyskytuje také na vlajkách organizací, unií a jiných společenství. Všechny tyto státy i společnosti jsou si vědomy prestiže, kterou s sebou tento symbol nese.

¹²¹ Vexilologie – pomocná věda historická zabývající se studiem vlajek, praporů a standard.

¹²² Srov. Seznam vlajek států světa. In *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida): Wikipedia Foundation, 27. 3. 2011 [cit. 2011-05-04]. Dostupné z WWW: http://cs.wikipedia.org/wiki/Seznam_vlajek_st%C3%A1t%C5%AF_sv%C4%9Bta?uselang=cs.

¹²³ „V modrém poli je umístěno 27 bílých hvězd pěti různých velikostí a pole je protnuto bílou stuhou se zeleným nápisem *Ordem e Progresso* (řád a pokrok).“

Brazílská vlajka. In *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida): Wikipedia Foundation, 5. 4. 2011 [cit. 2011-05-04]. Dostupné z WWW: http://cs.wikipedia.org/wiki/Brazilsk%C3%A1_vlajka.

¹²⁴ Srov. SPARTZ, I., *Eight Stars of Gold, The Story of Alaska's Flag*. Juneau : Alaska State Museums, 2001. 23 str. Dostupné z WWW: http://www.museums.state.ak.us/EightStars/src/exhibit_catalog.pdf.

5.2 Architektura

Symbole hvězd můžeme nalézt také v architektuře. V českém prostředí jsou nejznámějšími stavbami postavenými na hvězdicovém půdorysu patrně letohrádek Hvězda (viz příloha č. 15) a kostel Sv. Jana Nepomuckého nedaleko Žďáru nad Sázavou (viz příloha č. 16).

Stavby na hvězdicovém půdorysu však nejsou jediným způsobem uplatnění tohoto symbolu. V amerických městech jako je Philadelphie, New York, St. Louis nebo Charleston existují domy, na kterých můžeme zpozorovat hvězdy vyčnívající z omítky. Tyto hvězdy plní funkci jakýchsi kotev, které se používají pro posílení struktury stavby na vnějších stěnách zděných budov. Jsou to kovové výztuhy, které brání zdem před vyklenutím do stran. Na koncích vyčnívají kotoučové zábrany, které mohou mít různý dekorativní charakter např. právě hvězdu.

Existují také stavby, na nichž žádné symboly hvězd nenajdeme, ale jejich budování bylo hvězdami přímo ovlivněno, ať už se jedná o Stonehenge, komplex menhirů a kamenných kruhů v Anglii, který s největší pravděpodobností sloužil jako astronomická observatoř nebo pyramidy v Gize (viz příloha č. 17 a č. 18), o nichž se traduje, že jsou postaveny podle Orionova pásu¹²⁵ (asterismus tvořen třemi hvězdami ze souhvězdí Orionu).

5.3 Magie

Samostatnou kapitolu pak tvoří hvězda při užití v magických rituálech a okultních vědách.

Zabrousíme-li jen zcela zběžně do této oblasti, asi první zmínka o hvězdách se nám vynoří v souvislosti s pentagramem jakožto symbolem novodobého kultu Wicca, který navazuje na stará pohanská náboženství. Pěticípá hvězda představuje pět elementů (voda, vzduch, oheň, země a duch/éter).¹²⁶

Astrologie a věštění budoucnosti patří také do odvětví, které s hvězdami velmi úzce spolupracují. Symbol hvězdy můžeme nalézt v různých podobách na různých variantách tarotových karet, kterých existuje nespočet. Na jedné z verzí najdeme vyobrazenou krásnou mladou ženu, klečící před truhlicí, z níž vylétá roj hmyzu, který je tak hustý, že okolí zahaluje do temnoty. Dívčin zrak se upírá k zářivé hvězdě, v jejímž středu se nachází další ženská postava (viz příloha č. 19).

¹²⁵ Srov. *BBC news* [online]. 2000 [cit. 2011-05-04]. Pyramids lined up with the stars. Dostupné z WWW: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/1024779.stm>>.

¹²⁶ Srov. SAUNDERS, K., *Advanced Wiccan Spirituality: Revitalising the Roots and Foundations*, Sutton Mallet: Green Magic, 2003, 204 str.

Tato jasná aluze odkazující k Pandóřině skřínce zcela očividně vysvětluje, jaká je úloha hvězdy v tomto výjevu. Klečící dívka je Pandóra, jež otevřela truhlici, pomocí které se chtěl Zeus pomstít lidstvu za krádež ohně z Olympu. Do truhly tak zavřel nemoci, stáří, smrt a další strasti a jen čekal, až ji někdo otevře. V řecké báji sice Pandóra víko zase rychle přivře, nicméně vše zlé stačí proniknout do světa a na dně truhly zůstane jen naděje.¹²⁷

Hvězda je kartou naděje, která září světlem jen s nepatrnou intenzitou, avšak jehož zář posiluje víru, nicméně nezahání temnotu. Naděje je tedy na kartě ztvárněna jako žena, neboť skrze její prostřednictví se má projevat intuice – iracionální aspekt lidské duše. Pandóra tak nesleduje bídu, kterou vyvolala, ale upírá se k mlhavé, iracionální a nevysvětlitelné důvěře, že se vše nakonec v dobré obrátí.¹²⁸ „Z hlediska výkladu je karta Hvězdy ztělesněním naděje, vyššího smyslu věcí a víry uprostřed těžkého období. I když i Hvězda může mít dvojznačný význam, a může být varováním před slepou nadějí, která nemá na čem stavět, ani oč se opřít.“¹²⁹

Zařazení symbolu hvězdy do tarotových karet je pochopitelným procesem obsazování symbolických pozic něčím, co je pro ně nejtypičtější.

5.4 Povaha hvězd

Slovním spojením „povaha hvězd“ je myšlen souhrn vlastností, které jsou hvězdám přiděleny. Ať už se setkáme se symbolem hvězdy kdekoli, její role bývají téměř vždy velice kladné. Je především symbolem naděje ale zastává určitý majestát a pyšní se nadpozemskou vznešeností, není proto žádným překvapením, že spousta řádů, vyznamenání a jiných ocenění nese tento tvar.

V uměleckém průmyslu zase označení hvězda/star odkazuje k mimořádné herecké, pěvecké či jinak význačné osobnosti. Takovým lidem bývá vyhrazeno místo na známém chodníku slávy v Hollywoodu opět v podobě dlaždice s hvězdou (viz příloha č. 20).

Hvězda bývá také často používána jako známka kvality, čím více hvězdiček, tím je výrobek/služba kvalitnější a s větší prestiží, když děti ve škole dostanou jedničku s hvězdičkou znamená to, že její hodnota ještě vzrostla. Tento způsob označování najedeme nejen v klasifikaci hotelů, ale také v běžném životě při poslechu hudby z mp3 přehrávačů či jiných nosičů.

¹²⁷ Srov. ZAMAROVSKÝ, V., *Bohové a hrdinové antických bájí*, Praha: Brána, 2005, 456 str.

¹²⁸ Srov. BURKE, J. S., GREENE, L., *Mytický tarot, Nový přístup k tarotovým kartám*, Praha: Synergie, 2003, 290 str.

¹²⁹ Tamtéž str. 89

Zajímavým faktem zůstává skutečnost, že hvězda bývá málokdy zobrazována v negativním slova smyslu. Relativně „zlou“ hvězdu můžeme najít ve sci-fi filmu Hvězdné války George Lucase¹³⁰. Objevuje se zde obří kosmická stanice ve tvaru koule – neboli Hvězda smrti, jejíž smrtící laserový paprsek dokáže rozmetat na kusy jakoukoli planetu. Tato ničivá zbraň je v rukou zástupců temné strany Síly, kteří se v galaxii snaží udržet řád a likvidují povstalecké základny. Tato vesmírná stanice samozřejmě jedná z vůle lidí, kteří ji ovládají – je tedy prostředkem zkázy, nikoli její příčinou.

Paralelu užívání hvězdy jako nástroje destrukce můžeme najít v literárním díle, který s podobnou tematikou nemá nic společného. V knize Zjevení se hovoří o hvězdě jménem Pelyněk.¹³¹ Tato hvězda (podobně jako Hvězda smrti) dokáže způsobit dalekosáhlou katastrofu, ale podobně jako ve Hvězdných válkách je ve své podstatě neutrální, stává se jen nástrojem božího potrestání.

¹³⁰ George Lucas (narozen 1944) je americký filmový producent, režisér a scenárista, tvůrce filmové ságy Hvězdné války I - VI

¹³¹ „Když zatroubil třetí anděl, spadla z nebe veliká hvězda hořící jako pochodeň a padla na třetinu řek a na prameny vod. Jméno té hvězdy je Pelyněk. Třetina vod se tehdy obrátila v pelyněk a mnoho lidí kvůli těm vodám zemřelo, neboť zhořkly.“ Zj (8:10-11)

ZÁVĚR

Cílem této práce bylo zpracování symboliky hvězd v lidských dějinách. Náš zájem se soustředil jak na hvězdy koncentrované v souhvězdí tak na jednotlivé symboly z různých směrů. Ukázali jsme si, jak se hvězdy projevují v náboženských systémech a politických ideologiích stejně tak jako jsme se zabývali projevem hvězd v literatuře, architektuře a jiných odvětvích lidské tvůrčí činnosti.

Se změnou lidských priorit přicházejí změny pohledu na vše kolem nás. Změnil se pohled, jakým se dnes díváme na hvězdnou oblohu stejně tak jako se proměňují vlivy náboženství a politických systémů v různých dobách. Je velmi nepravděpodobné, že bychom se dočkali období, v němž nebude symbol hvězdy nic znamenat, neboť její vývoj má za sebou úctyhodnou řádku století a možná i tisíců let. Za tu dobu do sebe stačila absorbovat všechny možné způsoby a varianty vlastního zobrazení, které jí přiřkl člověk ve snaze uchopit neuchopitelné a přiblížit se jakýmsi božským principům.

Pozorování hvězd je dozajista jedním z nejstarších projevů lidské kultury vůbec. Celá historie souhvězdí, všechny spory a konflikty, jež se o ně vedly, hrají důležitou roli ve vnímání samostatné hvězdy jakožto symbolu. Síla tohoto symbolu však spočívá nejen v jeho dlouhé a barvitě historii, ale také v množství odvětví, do nichž stačil proniknout.

Lidská společnost byla odedávna na pozorování hvězd tak závislá, že tento fenomén přerostl v jistou neuvědomělou vděčnost a úctu, kterou jsme promítli do odvětví, na nichž nám zvláště záleželo a které utvářely naše estetické, duchovní i politické smýšlení.

Hvězda je v jistém slova smyslu malý kousek nebe, který lidstvo sneslo na zem s cílem označit jím předměty nebo ideje. Svou stavbou je hvězda velmi jednoduchým a jasným symbolem, jehož poselství dokáže přežít dlouhé časové úseky a významy v ní uložené neztrácejí smysl ani po řádkách let.

Symbol hvězdy získal v průběhu historie svého zobrazování božský charakter díky bohům, které zobrazoval nebo spasitelům, jejichž příchod zvěstoval. Tato nebeská nedostupnost a určitá nadřazenost běžnému životu se průběhu staletí zkombinovala s děsivou silou, s níž byly prostřednictvím hvězdy v určitých časových obdobích lidských dějin prosazovány různé politické ideje. Proto jestliže chce někdo v dnešní době dodat jakémukoli výtvoru punc výjimečnosti, zvolí si jako symbol hvězdu.

Prostor věnovaný tomuto tématu samozřejmě neodpovídá jeho rozsahu, v každé kapitole jsme spatřili vždy jen určitý aspekt z jinak velmi komplikované problematiky, jejíž základní teze

by si rovněž zasloužily být samostatně patřičně literárně zpracovány. Nicméně pro pochopení základních bodů, jež formovaly postoj lidské společnosti k hvězdné symbolice, nám tento stručný souhrn stačí.

Cílem této práce bylo podat ucelený náhled na symbol hvězdy v průběhu jeho lidského vnímání a můžeme nyní tvrdit, že stejně jako souhvězdí, je symbol hvězdy používán jak v estetickém slova smyslu, tak v duchovních, politických i praktických ohledech. Neexistuje tedy žádná lidská činnost, v níž by hvězda vůbec nefigurovala. Tato skutečnost z hvězdy činí jeden z nejvšestrannějších symbolů vůbec.

ZDROJE

Primární literatura

Bible: překlad 21. století, vydání 1., Praha: Biblion, 2009, 1564 str. ISBN 978-80-87828-02-1

SHAKESPEARE, W., *Romeo a Julie*, přel. Josef Čejka, [cit. 2011-03-03]. Dostupné z WWW: <http://www.phil.muni.cz/kapradi/hotove_texty/Cejka_RJ.pdf>.

ZEYER, J., *Dům U tonoucí hvězdy*, Český Těšín: Chvojko nakladatelství, 1996, 94 str. ISBN 80-901622-4-X

Sekundární literatura

ALLEN, R. H., *Star names and their meanings*, New York: Dover Publications, 1963, 563 str., ISBN 0-486-21079-0

ANDREWS, M., *The seven sisters of the Pleiades: stories from around the world*, Melbourne: Spinifex Press, 2004, 385 str., ISBN 1-876756-45-4

AVENI, A. F., *Skywatchers of Ancient Mexico*, Austin: University of Texas Press, 1989, 355 str., ISBN 13: 9780292775787

BIEDERMAN, H., *Lexikon symbolů*, Praha: Beta, 2008, 503 str., ISBN 978-80-7306-362-7

BROOKS, D. M., *The Necessity of Atheism*, Sioux Falls: NuVisions Publications, 2007, 216 str., ISBN 13: 978-1449596583

BURKE, J. S., GREENE, L., *Mytický tarot, Nový přístup k tarotovým kartám*, Praha: Synergie, 2003, 290 str., ISBN: 80-86099-42-3

DOUBRAVOVÁ, J., *Sémiotika v teorii a praxi*. Praha: Portál, 2008, 159 str., ISBN 978-80-7367-493-9

FIGES, O., KOLONITSKII, B., *Interpreting the Russian Revolution: the language and symbols of 1917*. New Haven: Yale University Press, 1999. 198 s., ISBN 0-300-08106-5

FRIEDMAN, P., *Roads to Extinction: Essays on the Holocaust*, New York: Jewish Publication Society of America, 1980, 616 str., ISBN-13: 978-0827601703

GINZBERG, L., SZOLD, H., *Legends of the Jews* vol. 1, Philadelphia: Jewish Publication Society of America, 1968, 1482 str., ISBN 1-40680-940-3

GLASS, J. M., *Nuremberg Laws* in *Encyclopedia of Genocide and Crimes Against Humanity*, svazek 2. Detroit: Macmillan Reference USA, 2005, 1500 str., ISBN 0-02-865847-7

GRÁF, T., *Se zakloněnou hlavou pozorujeme hvězdy*, Brno: Computer Press, 2009, 176 str., ISBN 978-80-251-2486-4

HENRY, H., *Ave Maris Stella* in *The Catholic Encyclopedia*, New York: Robert Appleton Company, 2011

Dostupný z WWW: <http://www.newadvent.org/cathen/02149a.htm>

HENRY, J., Constellations: legacy of the dispersion from Babel. *Journal of Creation* [online]. 2008, 22(3). Dostupný z WWW: <creation.com/images/pdfs/tj/j22_3/j22_3_93-100.pdf>.

HORYNA, B., *Úvod do religionistiky*, Praha: Oikúmené, 1994, 131 str., ISBN 80-85241-64-1

HUBINGER, V., *Národy celého světa*, Praha: Mladá fronta, 1985, 387 str.

JENKINS, R., The Star of Bethlehem and the comet of AD 66, In *Journal of the British Astronomy Association*[online]. 2004, číslo 114

Dostupné z WWW: <<http://www.bristolastro.org.uk/uploaded/BAAJournalJenkins.pdf>>.

JUNG, C. G., Psychologie archetypu dítěte in *Věda o mytologii*, Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2004, 256 str., ISBN 80-85880-32-6

KANAS, N., *Star Maps – History, Artistry and Cartography*, Chichester: Praxis Publishing, 2007, 373 str., ISBN 978-0-387-71668-8

KANOF, A., *Jewish Symbolic Art*, New York: Gefen Publishing House, 1996, 112 str., ISBN-13: 9789652290557

KHVOSTOV, M., *The Russian Civil War (1) The Red Army*, Oxford: Osprey Publishing, 1996, 48 str., ISBN: 978-1-85532-608-8

KNAPPERT, J., *Islamic legends: histories of the heroes, saints and prophets of Islam*, Leiden: E. J. Brill, 1985, 313 str., ISBN 90-04-07487-2

KOLEKTIV AUTORŮ. *Encyclopaedia Judaica*. Jerusalem: Keter Publishing House, 1978. svazek 11.

KUPERJANOV, A., Pseudomythological constellation maps. *Electronic Journal of Folklore* [online]. 2006, 32.

Dostupný z WWW: <<http://www.folklore.ee/folklore/vol32/cps.pdf>>.

KUPERJANOV, A., The Churl's wagon. *Electronic Journal of Folklore* [online]. 2010, 44.

Dostupný z WWW: <<http://www.folklore.ee/folklore/vol44/kuperjanov.pdf>>.

LIUNGMAN, C., *Thought signs: the semiotics of symbols: western non-pictorial ideograms*, Amsterdam: IOS Press, 1995, 698 str., ISBN 90-5199-197-5

MERBACK, M. B., *Beyond the yellow badge: Anti-Judaism and Antisemitism in Medieval and Early Modern Visual Culture*, Leiden: Brill Academic Publishers, 2007, 573 str., ISBN 9004151656

MIKULÁŠEK, Z., POKORNÝ, Z., *220 Záludných otázek z astronomie*, Brno: Rovnost, 1996, 401 str. ISBN 80-85826-14-3

MILLS, A. a kolektiv, *Mytologie – mýty, pověsti a legendy*, Praha: Fortuna Print, 2006, 528 str., ISBN 80-7321-201-3

PYNSSENT, R. B., Název Zeyerova díla Dům „U tonoucí hvězdy“ in *Julius Zeyer texty, sny, obrazy*, Písek: k vydání připravilo nakladatelství ERM, vydalo Městské muzeum ve Vodňanech a Společnost Julia Zeyera, 1997, 182 str.

RIDPAT, I., *Star tales*, Cambridge: Lutterworth press, 1988, 160 str., ISBN 0-7188-2695-7
Dostupný z WWW: <<http://www.ianridpath.com/startales/contents.htm>>.

SAUNDERS, K., *Advanced Wiccan Spirituality: Revitalising the Roots and Foundations*, Sutton Mallet: Green Magic, 2003, 204 str.

SCHOLEM, G., *The curious history of the six-pointed star*; How the "Magen David" Became the Jewish Symbol, *Commentary* 8, 1949, str. 243-251

Dostupný z WWW: <http://www.scribd.com/doc/18012547/gershom-scholem-the-curious-history-of-the-sixpointed-star>

SCHWARZENBERG, K., Pěticípá hvězda v moderní heraldice. *Heraldický časopis*. Březen 1948, 1, s. 4 - 7.

Dostupný z WWW: <<http://www.historie.hranet.cz/heraldika/pdf/hc1948-1.pdf>>.

SPARTZ, I., *Eight Stars of Gold, The Story of Alaska's Flag* . Juneau : Alaska State Museums, 2001. 23 str.

Dostupné z WWW: <http://www.museums.state.ak.us/EightStars/src/exhibit_catalog.pdf>.

STITES, R., *Revolutionary Dreams: Utopian Vision and Experimental Life in the Russian Revolution*, New York: Oxford University Press, 1988. 307 str., ISBN 0195055365

TORRANCE, R. M., *The spiritual quest: transcendence in myth, religion, and science*, Los Angeles: University of California Press, 1994, 341 str., ISBN 0520211596

VANÝSEK, V., *Základy astronomie a astrofyziky*, Praha: Academia, 1980, 541 str.

ZAMAROVSKÝ, V., *Bohové a hrdinové antických bájí*, Praha: Brána, 2005, 456 str., ISBN 80-7243-266-4

Internetové stránky

JIRÁSKOVÁ, G.; FRANKL, M., *Holocaust.cz* [online]. Institut Tereziánské iniciativy, 2011 [cit. 2011-03-03]. Středověké kořeny protizidovských předpoklady. Dostupné z WWW: <http://www.holocaust.cz/cz2/history/antisemitism/history/medieval_antijudaism/medieval_antijudaism>.

LENAPE NATION WEB SITE, *The Hunting of The Great Bear*[online]. [cit. 2011-03-03] Dostupný z WWW: <<http://www.lenapenation.org/THE%20HUNTING%20OF%20THE%20GREAT%20BEAR.pdf>>.

MISHORY, Alec. *Israel Ministry of Foreign Affairs* [online]. 2003 [cit. 2011-03-03]. The Flag and the Emblem. Dostupné z WWW: <http://www.mfa.gov.il/MFA/History/Modern%20History/Israel%20at%2050/The%20Flag%20and%20the%20Emblem>

NATO North Atlantic Treaty Organization [online]. 2008-12-05. The official emblem of NATO. Dostupné z WWW: <<http://www.nato.int/multi/natologo.htm>>.

Wikipedia: the free encyclopedia [online]. St. Petersburg (Florida): Wikipedia Foundation

Počítačové programy a aplikace

KLECZEK, J., *Naše souhvězdí*, Praha: Albatros, 2007, CD-ROM

Google Earth 4.2.0198.2451 (beta) 2007

Stellarium 0.10.2 Copyright © 2000-2009 Stellarium Developers

RESUMÉ

The goal of this thesis is to analyse a star sign in the context of human history. Our interest is aimed at both artistic and practical purpose. We found out that today's usage of a star sign is influenced by its very long and various history. In every period of time, the symbol got different meaning, which still remains, so altogether a star is from a certain point of view one of the richest symbols we know.

The first introducing part has an orientation character and defines basic terms. The second part is essential for understanding the whole context. We focus on constellations and their changes in human perception. The thesis explains term pseudomythological constellations, the way how religion affects their structure and meaning.

Next chapter describes how the star symbol got in main European religions and the relationship between stars and ideological symbology. We found out that a star is a very popular and strong symbol. It hides a lot of meanings starting with its shape and ending with its various history.

The last two chapters describe how the star symbol displays in different fields of human activities like literature, architecture, magic and others. We can see that this symbol is in principle positive. Star usually represents notions of hope, and good faith in something, only rarely it might appear in a negative part.

The main interest is focused on the transformation of meanings of this symbol, its usage in various branches of human activities and the power with which this symbol rules. The contribution of this thesis is determining and defining star symbology in chosen examples. It gives us a complex view of this problem.

SEZNAM PŘÍLOH

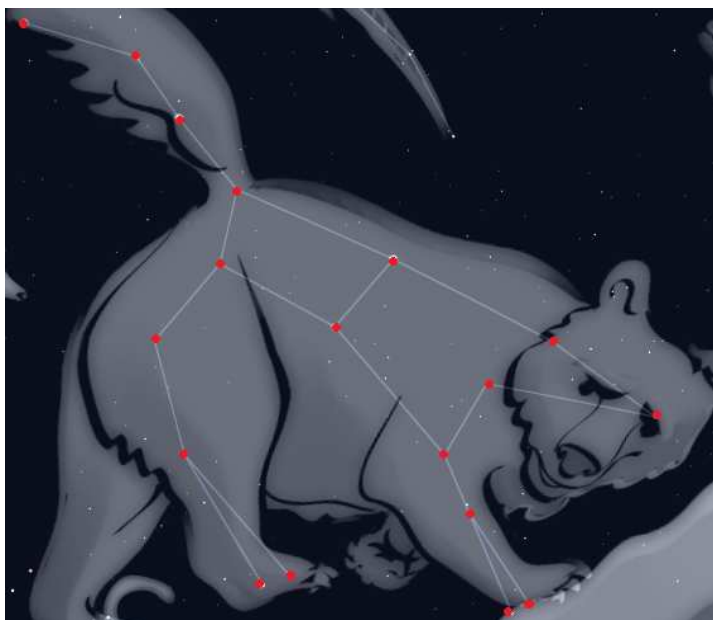
Příloha č. 1: Býk a Plejády v jeskyni	66
Příloha č. 2: Velká medvědice	66
Příloha č. 3: Kéfeus	67
Příloha č. 4: Ještěrka a Otáčející žena	67
Příloha č. 5: Starý muž	68
Příloha č. 6: Mauiho háček	68
Příloha č. 7: Svatá Helena	69
Příloha č. 8: Mapa hvězdné oblohy	69
Příloha č. 9: Stavba babylónské věže	70
Příloha č. 10: Průběh lidské migrace	70
Příloha č. 11: Tibetská mandala s hexagramem uprostřed	71
Příloha č. 12: Brazilská vlajka a její zvětšenina	71
Příloha č. 13: Vlajka Aljašky	72
Příloha č. 14: Benny Benson se svým návrhem	72
Příloha č. 15: Letohrádek Hvězda	73
Příloha č. 16: Kostel sv. Jana Nepomuckého	73
Příloha č. 17: Pyramidy v Gize.	74
Příloha č. 18: Orionův pás	74
Příloha č. 19: Karta Hvězda	75
Příloha č. 20: Hollywoodský Chodník slávy	75

PŘÍLOHY

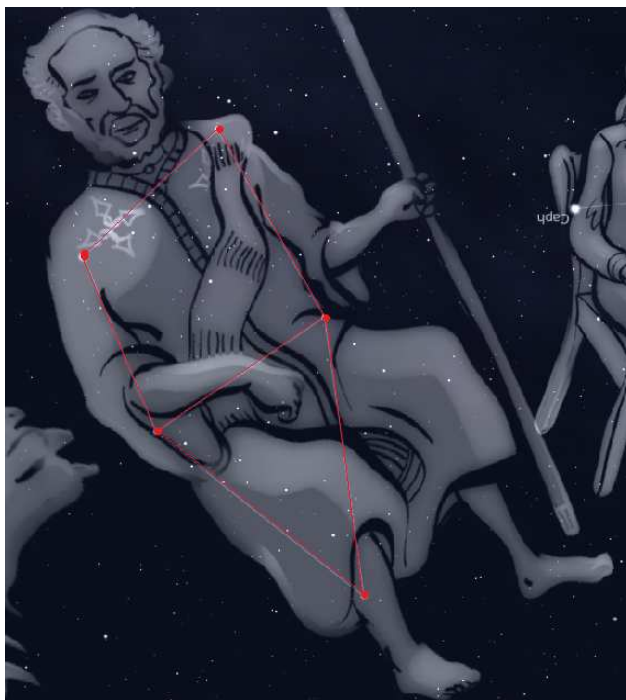
Příloha č. 1: Býk a Plejády v jeskyni

Malba býka "Le Grand Taureau" v jeskyni Lascaux (Francie). Kresba znázorňuje souhvězdí Býka tak, jak vypadalo 15 000 př.n.l. Vznik obrazů v Síni býků vědci datují právě do tohoto období. Body nad hřbetem býka jsou Plejády, body na líci Hyády a čtyři body v přímce vlevo je Orion. Zdroj: <http://www.mazzaroth.com/ChapterOne/LascauxCave.htm>

Příloha č. 2: Velká medvědice

V souhvězdí můžeme spatřit jistý zvířecí obrys např. dvojice hvězd dole zobrazující končetiny, nebo patrný ocas medvědice. Zdroj: Stellarium 0.10.2

Příloha č. 3: Kéfeus

Souhvězdí ani v nejmenším nepřipomíná lidskou postavu. Zdroj: Stellarium 0.10.2

Příloha č. 4: Ještěrka a Otáčející žena

Souhvězdí severoamerického kmene Navahů zobrazující otáčející ženu (nejen evropské kultury byly schopné zaregistrovat pohyb nebeské klenby) a ještěrku. Zdroj: Stellarium 0.10.2

Příloha č. 5: Starý muž

Souhvězdí brazilského kmene Tupi zobrazujícího starého muže držícího hůl. Zdroj: Stellarium 0.10.2

Příloha č. 6: Mauiho háček

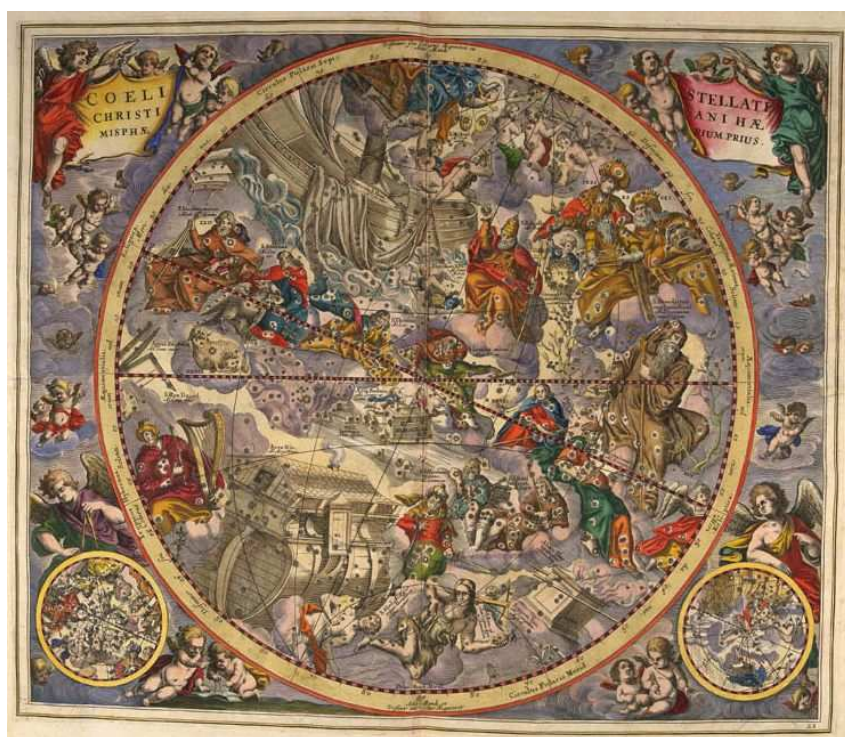
Polynéské souhvězdí – spojitost s rybolovem je zřejmá Zdroj: Stellarium 0.10.2

Příloha č. 7: Svatá Helena

Julius Schiller (1580 – 1627) souhvězdí IX. Sv. Helena dříve Labuť. Zdroj: Linda Hall Library of Science, Engineering & Technology, Kansas City

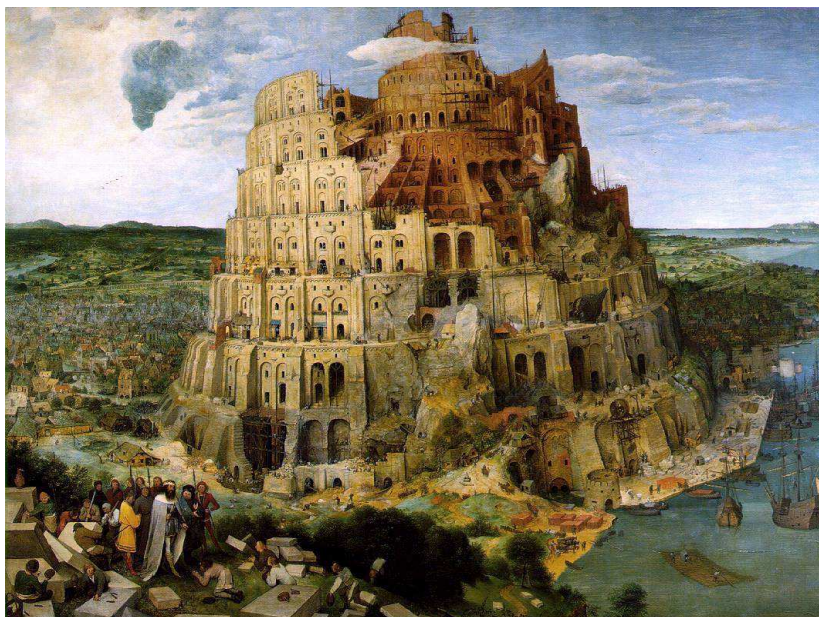
<http://www.lindahall.org/services/digital/ebooks/schiller/schiller055.shtml>

Příloha č. 8: Mapa hvězdné oblohy

Andreas Cellarius (1596-1665) *COELI STELLATI CHRISTIANI HEMISPHERIUM POSTERIUS* (1660) Zdroj: J. Willard Marriot Library – The University of Utah

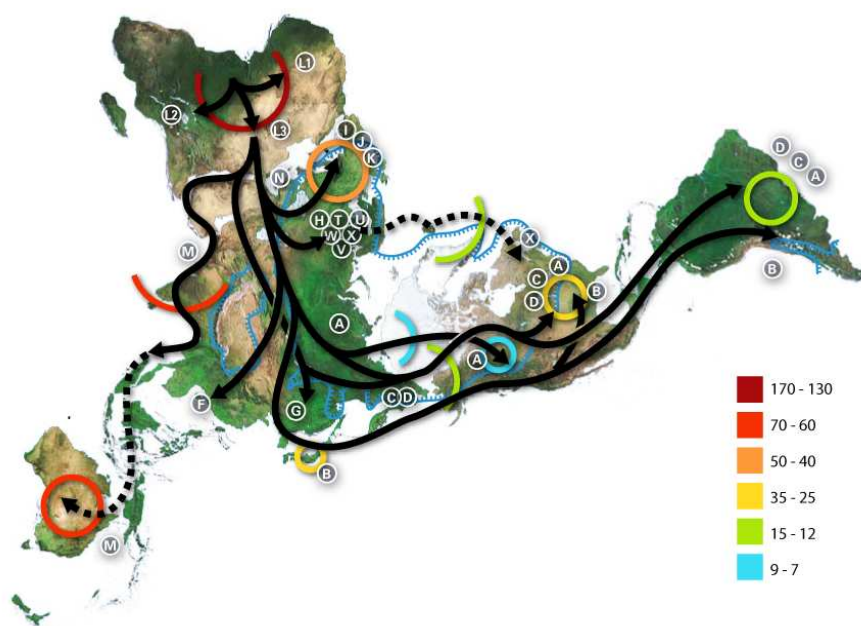
http://content.lib.utah.edu/cdm4/item_viewer.php?CISOROOT=/Cellarius&CISOPTR=279&CISOBOX=1&REC=3

Příloha č. 9: Stavba babylónské věže

Pieter Bruegel starší (1525 - 1569) Zdroj: Wikipedia

<http://en.wikipedia.org/wiki/File:Brueghel-tower-of-babel.jpg>

Příloha č. 10: Průběh lidské migrace

Mapa lidské migrace z Afriky na základě mitochondriální DNA. Čísla reprezentují tisíce let zpět od současnosti. Modrá linie ohraničuje oblast ledovce během poslední doby ledové. Ve středu leží severní pól. Afrika, výchozí místo migrace, leží v horním levém rohu. Jižní Amerika se nachází vpravo. Zdroj: Wikipedia <http://en.wikipedia.org/wiki/File:Map-of-human-migrations.jpg>

Příloha č. 11: Tibetská mandala s hexagramem uprostřed

Hexagram je složen ze dvou trojúhelníků, jeden směřuje špicí nahoru a druhý naopak dolů. Jsou spojeny v jeden celek a ukazují tak harmonii nebes a země. Zdroj: Wikipedia http://en.wikipedia.org/wiki/File:Painted_19th_century_Tibetan_mandala_of_the_Naropa_tradition,_Vajrayogini_stands_in_the_center_of_two_crossed_red_triangles,_Rubin_Museum_of_Art.jpg

Příloha č. 12: Brazilská vlajka a její zvětšenina

Při běžném pohledu není ani patrné množství souhvězdí skrývajících se na modrém podkladu brazilské vlajky. Zdroj: Wikipedia http://en.wikipedia.org/wiki/File:Flag_of_Brazil.svg

Příloha č. 13: Vlajka Aljašky

Na vlajce je asterismus Velkého vozu a Severka. Zdroj: Wikipedia

http://en.wikipedia.org/wiki/File:Flag_of_Alaska.svg

Příloha č. 14: Benny Benson se svým návrhem

Zdroj: Alaska State Museums

http://www.museums.state.ak.us/EightStars/src/exhibit_catalog.pdf

Příloha č. 15: Letohrádek Hvězda

Letecký snímek. Zdroj: Google Earth

Příloha č. 16: Kostel sv. Jana Nepomuckého

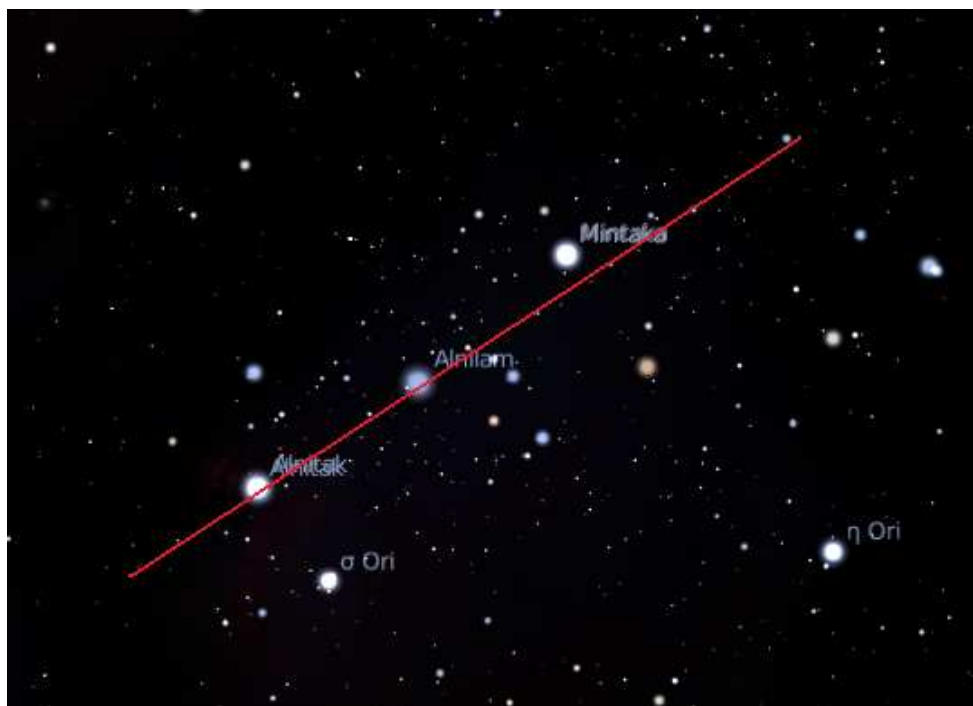
Letecký snímek. Zdroj: Google Earth

Příloha č. 17: Pyramidy v Gize.

Nejjižnější pyramida (na obrázku nahoře) stojí v patrné odchylce od ilustrační přímky.

Letecký snímek. Zdroj: Google Earth

Příloha č. 18: Orionův pás

Hvězdy Alnitak, Alnilam a nerovnoběžně postavená Mintaka. Zdroj: Stellarium 0.10.2

Příloha č. 19: Karta Hvězda

Karta zobrazující Pandóru a šestícípou hvězdu v pozadí. Zdroj: Tarotové karty

<http://extraordinarybeings.com/2011/06/june-1-magic-of-tarot/tarot-star/>

Příloha č. 20: Hollywoodský Chodník slávy

Zdroj: Wikipedia <http://en.wikipedia.org/wiki/File:Hollywood-walk-of-fame.jpg>